

انجنير محمد انعام واک

افغانستان:

درېم قوت

۱۳۷۸

Ketabton.com

افغانستان:

دریم قوت

لیکوال:

انجنیر محمد انعام واک

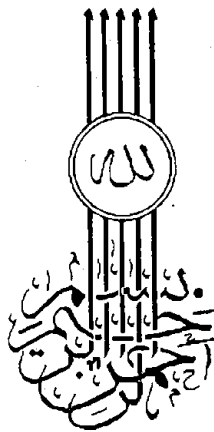

۱۳۷۸ لمریز

د کتاب پېژندنه:

افغانستان: درېيم قوت	: نوم
انجنير محمد انعام واک	: ليکوال
غازي کمپوزنگ سنټر «مصطفی سحر»	: کمپوز
واک فونديشن د افغانستان لپاره	: خپرندوی
د واک فونديشن د خپرونو لړ	: شپږم
پنځه سوه	: شمېر
پنځوس روپۍ	: بیه
۱۳۷۸ لمریز کال	: نېټه

ډالی

خپلو بچیانو ته:

په دې هیله، چې سبا به دوی ته د درېیم قوت منډ مات شوی وي

ابدالي - آریانا - هیواد

سرليکونه

درېيم	مننه.....
خلورم	ضروري يادونه.....
شپږم	سريزه.....

لومړۍ برخه:

۱	سابقه.....
۵	۱- لومړۍ قوت، د انقلاب تيوري او عمل.....
۸	۲- دويم قوت، د انقلاب تيوري او عمل.....
۱۰	خو، په افغانستان کې.....
۱۲	لومړۍ، له ۱۹۹۵ نه مخکې.....
۱۳	دويم، له ۱۹۹۵ نه را وروسته.....
۱۳	په اجرائيه قوه کې.....
۱۴	د دويم قوت بالقوه ماتې.....

دويمه برخه:

۱۵	د درېيم قوت تيوري.....
	د درېيم قوت جوړوونکي توکي:
۱۸	۱- افغان ملت.....
۲۱	۲- يوه ايډيالوژيکه هسته.....
۲۳	۳- د درېيم قوت د تصرف اړخ، پير.....
۲۵	۴- د درېيم قوت مذهبي اړخ.....
۲۷	۵- لويه جرگه.....
۲۸	(لويه جرگه او نننۍ افغان سياست).....

۳۲	.....	۶- پخوانی باچا
۳۷	.....	باچا او نشنلیم
۴۱	.....	باچا او ډموکراسی
۴۱	.....	باچا او اسلام
		درېیمه برخه:
۴۳	.....	لنډیز
		څلورمه برخه:
۴۹	.....	نتیجه او وړاندیز
۵۰	.....	اخیستځي او یادښتونه

مننه

خوشو ځلي او هغه هم په ورين تندي او سره سينه ددې ليکنې دکمپوز وياړ
په رښتيا چې دغازي ليزر کمپوزنگ دمشر ښاغلي مصطفى سحر په برخه دی.
زه پدې اړه هغوی ته ډېر ډېر کور ودانی وایم.

ددې څېړنې دموخذونو دبرابرو په برخه کې زما داندیوال، دواک
فونديشن دافتخاري غړي اود ختيځ ديباودانولو ددارې (کور) دمشر ښاغلي
ډاکتر فرید بزرگ زیار او هڅې ډېرې ستاینې وړ دي.

په پای کې دواک فونديشن دټولنيزو څېړنو دڅانگې دغړي ښاغلي
جبلاتي ځواک اوددې فونديشن دټول مشرتابه نه چې ددې څېړنې په کار او
خپرولو کې یې ماته اوږه راکړه، دزړه له کومې مننه کوم.

انجنیر محمد انعام واک

۱۳۷۸ لمریز کال

دوړي نولسمه

ولي آباد - پښتونخوا

ضروري يادونه

له دې يادونې څخه زما مطلب د اسلام د بنسټپالنې، بنياد گرایی، سخت دريځی، اورپکی او نورو نننيو مروجو اصطلاحاتو د په ځای استعمال خبره ده. په انگرېزي ليکنو کې د دې ژبې د Islamic Fundamentalism يعنې «اسلامي بنسټپالنې» د پېرې عامې او مروجې کلیمې په څنگ کې نن سبا د Revolutionary Islam او يا Islamic Radicalism (Sivan, 1985) او يا Traditional Islamic Fundamentalism او يا Modern Islamic Fundamentalism او Fundamentalism (Roy, O., 1985) (* اصطلاحات په عمومي ډول د اسلامي سخت دريځی او بنسټپالنې: وهابيانو، اخوانيانو او نورو لپاره استعمال شويدي. د دې په څنگ کې د "Fundamentalist" Islamic Revolutionaries اصطلاح يوازې د «اخوانيانو» لپاره استعمال شوې ده (**).

خو، پدې څېړنه کې کله کله داسې هم شوي چې، «اسلامي بنسټپالنه» د اسلامي سخت دريځی د ټولو ډلو ټولو لپاره استعمال کړم. په هر حال، سره لدې چې زه لا پخپله د اسلامي سخت دريځی او بنسټپالنې بيلو بيلو څانگو ته د لازمو اصطلاحاتو دور کولو په دې کار قانع نه يم، خو بيا مې هم پدې لنډ، تنگ وخت کې د يوه سمدستي ضرورت له مخې د اسلامي بنسټپالنې Islamic Fundamentalism اصطلاح د «وهابيت»، د اسلامي راډيکاليزم Islamic Radicalism يا اسلامي سخت دريځی اصطلاح د «اخوانيت» لپاره راوړې او «سياسي ملايان» مې د طالبانو په بڼه کې د اسلامي سخت دريځی، بنياد

(* See Anwar-ul Haq Ahady, The Decline of Islamic Fundamentalism, *Journal of Asian and African Studies*, XXVII 3-4 (1992), pp. 224-241.

(**) Asger Christensen, Religion and Politics in contemporary Afghanistan: The Tragedy of Afghanistan, pp. 13.

گرایي او اورپکي سياسي کارکونکي گڼلي دي. په بله ژبه - Islamic Fundamentalism يا «اسلامي بنسټپالنه» د شيخ الاسلام عبدالوهاب مجدي د مکتب او پيروانو يعنې «وهايانو» او اسلامي راډيکاليزم - Islamic Radicalism يا «اسلامي سخت دريځي» مې د سيد قطب، مولانا ابوالاعلیٰ مودودي او شه ناخه آيت الله خميني د طرز تفکر او په ځانگړي ډول د «اخوانيانو» لپاره استعمال کړې ده. خو په مجموعي توگه مې «داسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم» گډه اصطلاح ټولنو نښو افغان بنسټپالو: اخواني، وهابي او طالب ته استعمال کړې ده. خو، په خپلو کې د اسلام د سره وړانې او ويشلې بنسټپالنې بېلو بېلو څانگو ته د اصطلاحاتو دا ډول انتخاب او نسبت ورکول به نه سل په سلو کې په ځای وي او نه خو به، دنوموړو «اصطلاحاتو» او «څانگو» ترمنځ د گډو ايدو يا لوژيکورينيو په بنسټ له واقعيت نه لرې وي.

هيله ده، گران لوستونکي د دې څېړنې په لوستلو کې دا يادونه په نظر کې ونيسي.

په مينه

مؤلف

سرليزه

کمونستي راډيکاليزم دخلق - پرچم په بڼه کې دلومري قوت او اسلامي بنسټپالنه او سخت دريځي داخوانيانو، وهابيانو او ننسيو سخت دريځو سياسي ملايانو (طالبانو) په بڼه کې ددويم قوت په توگه، لږ تر لږه دموکراسي دلسيسيزې (۷۳-۱۹۶۴) څخه په افغانستان کې په ښکاره دسياسي قدرت دنيلولو کار پيل کړ. درېيم قوت هم دننني بحران ددوو عواملو په توگه دهمدې دواړو قوتونو په وړاندې دموکراسي په نوموړې لسيزه کې منځ ته راغی.

درېيم قوت په افغانستان کې يو مترادف ملي جريان دی چې، دلومري او دويم قوت په څېر يې نه بهرنی ننگه او نه کورنی پياوړې سياسي ډله تپيله، يوه هم نه درلوده. همدلته و چې، لومري قوت په ۱۹۷۸ او دويم قوت په ۱۹۹۲ کال سياسي قدرت تر لاسه کړ. خودې دواړو قوتونو په هيواد کې دسياسي قدرت په سمبالولو کې په پاتې راتلو، هيواد دسياسي زعامت له ژور بحران سره مخ کړ.

درېيم قوت نن سبا، نه يوازې داچې ددويم قوت په څېر يو بالفعل قوت ندی، په خپل بالقوه حالت کې هم ډېر کمزوری او لوېدللی دی؛ نه يوازې داچې يو پوځي ځواک ندی، يواډيالوژيک جريان هم ندی. داسمه ده چې، لويه جرگه، باچا، پير، افغان ملت گوند، تصوف، غير بنسټپال او معتدل مذهب او کوم غير سياسي ملا، بل اوبل ددې قوت مهم جوړوونکي توکي دي. خو، دا ټول سره شيندلي، بيل بيل ځواکونه او منفردې څېرې دي، چې يو موټي کيدو ته اړتيا لري. داسې هم نده چې، ددې قوت مخالفين بيخي له پښو لويديلي او ميدان تش دی. نه، ديوه ټوټه شوي او ستري شوي پوځي سياسي قوت په توگه، نه يوازې پرون، بلکې همدان هم اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم ددرېيم قوت پياوړی او ژوندی دښمن دی. نو يو شيندلی، غير وسله وال او غير ايډيالوژيک درېيم قوت هيڅکله هم يو بالفعل او وروونکی قوت ندی؛ داسې قوت چې دخپل پياوړي دښمن په ماتولو، په هيواد کې دزعامت راغلي سياسي خلا ډکه کړي.

درېيم قوت يو مسلمان او افغان قوت دی. خو، نه يوازې داچې، نه

د پروني لومړي قوت مانفست او نه په لاس کې دننني دويم قوت «قرآن» (۴) او ایستلې «توره»، یو هم نه لري.

په دغسې یوه عیني چاپیریال کې په ۱۹۸۸ کال کې، دافغان سوسیال دموکرات گوند (افغان ملت) دخپروونکي مرکزي اورگان «افغان ملت» د جريدې دمسؤل مدیر په توگه، ما ددې جريدې په دولسمه، ديارلسمه او خوارلسمه، درې واړو گڼو، کې ددرېيم قوت په هکله څه خپرونې وکړې، چې دهغه وخت ددویم قوت په توگه داسلامي سخت دریغو او بنسټپالو دسخت عکس العمل سره مخ شوې. له هغې راوروسته، وخت په وخت، لکه نن، خوڅو ځلي «درېيم قوت» دافغان سیاست نغری تود ساتلی دی.

نن هم هماغه پرونی چاپیریال دی. خو دبو ملي جریان دلاروي په توگه ددرېيم قوت ننني غیر غور، سره لدې چې ماته ددې قوت سره داسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم پرونی کینه او دبنمني مخې ته درولې، بیامې هم دپوه ملي ضرورت له مخې ونشو کولای په درېيم قوت څه ونه لیکم.

پدې څېړنه کې ددرېيم قوت په پرون او نن او ددې قوت په جوړوونکو توکو برسيره، ددې قوت بالقوه - سياسي، بالفعل - پوځي او ايډيالوژیک اړخونه هم څه ناڅه څېړل شوي دي.

هیله ده، دا څېړنه به په خپل وار، په هیواد کې دملي جریان دلومړي گام په توگه ددرېيم قوت دجوړیدو له لارې، په هیواد کې په «افغاني» بنسټ د «دولت» او «ټولنې» په فزیکي او معنوي بیارغونه کې لاس وکړي.

په مینه

محمد انعام واک

۱۹۹۹ کال

دسپتمبر ۵ مه

ولي آباد - پښتونخوا

لومړۍ برخه

سابقه:

په افغانستان کې د دموکراسۍ لسيزې (۷۳-۱۹۶۴) په يوه خام ذهني-سياسي چاپيريال کې درې ډوله بېل بېل سياسي جريانونه: دکينواندېبنو جريان کمونستي راديکاليزم، دافغانستان دخلکو ددموکراتيک گوند (خلق-پرچم) او شعله جاوېد په بڼو کې دلومړي سياسي قوت، اسلامي بنسټپالنه او راديکاليزم داخوان المسلمین په بڼه کې ديوه نوي دويم سياسي قوت او ملي جريان دافغان ملت، مساوات او صدای عوام^(۱) په بڼو کې دمعتدل درېيم سياسي قوت په توگه وزيږول^(۲).

بدې لسيزه کې درې واړو سياسي جريانونو دښکاره او پټ سياسي او ايډيالوژيک کار په نتيجه کې په ټولنه او دولت، په پوځي او ملکي، دواړو برخو کې څه ناڅه ريښې وغځولې.

د۱۹۷۳ کال په جولای کې دافغانستان دپخواني صدراعظم محمد دداود خان (۱۹۶۳-۱۹۵۳)^(۳) دکودتا په نتيجه کې ددموکراسۍ لسيزه پای ته ورسېده. په نوي جمهوري دولت کې دپرچميانو دنفوذ په وجه هم ملي جريان او هم اسلامي بنسټپالنې او راديکاليزم (اخوان المسلمین) دپر سياسي تاوان وکړ. دپخواني افغان صدراعظم محمد هاشم ميوندوال (-۱۹۶۵) (۱۹۶۷)^(۴) په وژل کېدو (۱۹۷۳) ملي جريان ته دپر تاوان واوښت.

ويلاي شو چې تر ۱۹۷۸ کال پورې درېيم قوت ياملي جريان په عمومي توگه په يوه کمزوري او دوو يادو شونو بڼو او کينوسياسي جريانونو په يوه بشپړه سازمانې بڼه فعاليت کاوه.

په ۱۹۷۸ کال کې د کین قوت له خوا د سیاسي قدرت په نیولو په افغانستان کې ښي قوت (اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم) ته د پوځي، سیاسي، سازماني او ایډیالوژیک نفوذ ښه چانس لاس ته ورغی. د عربو په مالي امکاناتو یوزیات شمېر نړیوال وسله وال گوریلابي اسلامي بنسټپالي او اخوانیان وپېرودل شول^(۱) او په افغانستان کې دروسانو په ضد د جگړې په لیکو کې دخپلو افغان اخواني - وهابي بنسټپالو سره یوځای شول. دې کار د پاکستانی او افغانی اخوانیانو په پوځي او گوریلابي روزنه کې ډېره زیاته مرسته وکړه. په نتیجه کې په افغانستان کې دروس په ضد جهاد او د آزادۍ جگړه د اسلامي بنسټپالو درهبرۍ لاندې په یوې بشپړې مذهبي جگړې بدله شوه. ملي جریان یا ددموکراسۍ دلسیزې معتدل غیر وسله وال او کمزوری سیاسي سازمان (درېیم قوت) په بشپړ ډول په دې جگړه کې داسلامي بنسټپالنې او کمونستي راډیکالیزم دسیاسي، ایډیالوژیک او پوځي وار لاندې راغی.

افغان ملت له اسلامي بنسټپالو او کمونستانو سره په جگړه کې له یوې خوا، د پښتونستان دمستلې په سر له پاکستان سره دوراني په وجه او هم دیوې عاملي رهبرۍ دنشتوالي له کبله له بلې خوا د سخت سیاسي فشار لاندې راغی او سیاسي ډگر په بشپړه توگه اسلامي بنسټپالو ونیوه. په ۱۹۸۰ کال کې د پاکستان له خوا یوازي اوه افغانی جهادي تنظیمونه په رسمیت وپېژندل شول. په ۱۹۸۱ کې درې گونی اتحاد دمنځ مهالو او څلور گونی اتحاد دبنسټپالو افغان جهادي تنظیمونو نه جوړ شول. په درې گوني اتحاد کې دتصوف دنقشبندیه او قادریه طریقو مشرانو حضرت صبغة الله مجددي او پیرسید احمد گیلاني اومنځ مهالی ملا، مولوي محمد نبي محمدي او په څلور گوني اتحاد کې دسیاف اسلامي بنسټپالنې، دبرهان الدین رباني او گلبدین حکمتیار اخواني تنظیمونو او سخت دریغی ملا، مولوي محمد یونس خالص ځای ونیو.

په ۱۹۹۲ کال، «لومړي قوت» د«خلق - پرچم» په وجود کې ددویم قوت (اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم) نژادگر اړخ (شمال ائتلاف) ته په تسلیمیدو سره، داسلامي بنسټپالنې خپل منځی فرکسیونیزم لاپیاوړی او ژورکړ. پرته

د حکمتیار له اخواني گروپ (حزب اسلامي افغانستان) څخه د اسلامي بنسټپالنې اوسخت دريځي ټولو ډلو، ازبک ملهشې، هزاره حزب وحدت، دمنځ مهالي درې گوني اتحاد په گډون د شمال ائتلاف د مشري لاندې په کابل کې د مجاهدينو اسلامي دولت جوړ کړ. د سياسي قدرت د وېش په سر د تاجکو، ازبکو او هزاره اقليتونو ترمنځ اختلافاتو شمال ائتلاف درې ټوټې کړ.

د ټوټه شوې اسلامي بنسټپالنې دوه اصلي ډلې: درياني - مسعود د مشري لاندې نژادگره اسلامي بنسټپالنه يوې خوا او د حکمتيار د مشري لاندې سوچه اسلامي بنسټپالنه بلې خواته د سياسي قدرت د دوو مهمو مدعيانو په توگه په خپلو کې سره ولوېده. د سياسي قدرت د نيولو پدې اغ وډب کې درېيم قوت په ډيره اسانۍ له صحنې ووت. سره وېشلی اسلامي راډيکاليزم او بنسټپالنه د افغانستان د پوځي - سياسي ډگر يوازينی پوځي قوت پاتې شو. په نوم شمال ائتلاف يا اسلامي نژاد گر راډيکاليزم د سياف د وهابي بنسټپالنې په مرسته تر ۱۹۹۷ کال پورې په کابل کې خپل حکومت وساته. تر دې کال پورې د اسلامي بنسټپالنې او نژاد گر راډيکاليزم د سياسي - نژادي برلاسی غوښتنو په نتيجه کې افغانستان په څلورو نژادي - سياسي حوزو وېشل شو^(۵).

پدې مرحله کې (۹۷-۱۹۹۲) نژاد گر اسلامي راډيکاليزم په شمال او سوچه اسلامي راډيکاليزم په جنوب کې د اسلامي بنسټپالنې د دوو سره وړانو ډلو په توگه په هيواد کې د لومړي قوت (کمونستي راډيکاليزم) د له منځه تللو په نتيجه کې د قدرت راغلي سياسي خلا ډکه نکړای شوه.

له ۱۹۹۴ څخه، په جنوب کې د سوچه اسلامي راډيکاليزم ځاي نويو سياسي شوو ملايانو ونيوه او د کليوالي، ښاري، افغاني او پاکستاني مدرسو د طالبانو، ملايانو او مولويانو څخه جوړ د طالبانو اسلامي تحريک په افغانستان کې د سياسي قدرت د نيولو کار پيل کړ. ځينو د تحريک درېيم قوت وپاله. په ښکاره خو همداسې هم وه. ځکه چې، د نوي دولت په تاسيس او د سياسي قدرت د خلا په ډکولو کې د ناکامي او ټوټه شوې اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم ځاي د اسلام همدې نوي سياسي - پوځي بدیل ونيوه. خو،

دايديالوژۍ، ماهيت او سياسي غوښتنو په بنسټونو دا تحريک اصلاً دمجاهدينو او ياد پخوانۍ اسلامي بنسټپالنې له ادامې نه بل څه نشي کېدای. دومره ده چې، داخواني او وهابي بنسټپالنې سياسي کارکوونکي دعالي تحصيلاتو خاوندان وو او دطالبانو د بنسټپالنې سياسي کارکوونکي زيات زيات له چني او چټ نه نيولي تر طالب، ملا، مولوي، مولانا او شيخ الحدیث پورې دې سواده او باسوادو فارغ التحصيلاتو لښکر دي. نو، دطالبانو اسلامي بنسټپال تحريک د شکل له مخې څه ناڅه يوداسې درېيم قوت گڼل کېدای شو چې يو يې سوچه او بل يې نژادي شوی اسلامي راډيکاليزم دواړه له سياسي او پوځي صحنې ليري او پخپله يې دهغوی ځای ونيوه.

طالبان په ايديالوژيک او سياسي بنسټونو دا اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم ادامه ده، نه يو درېيم قوت. دومره ده چې په افغانستان کې يې دنژادي شوي اسلامي راډيکاليزم، کمونستي پاتې شونو او شيعه نژادگر راډيکاليزم په ضد له جنوب څخه په وسله واله مبارزه لاس پورې کړ او ترننه يې دهيواد په سلو کې څه ناڅه پنځه اتيا پراخوالی دخپل پوځي او کلتوري کنترول لاندې راوستی دی. دنژادي اسلامي راډيکاليزم په ضد دا اسلامي بنسټپالنې پوځي او سياسي مورچل، په خټه د بنسټنو طالبانو په تندي د پښتني نژادپالنې تاپه نشي وهلی. دطالبانو تحريک يوشپږ اسلامي بنسټپال تحريک دی چې، دپروني سترې شوې اسلامي بنسټپالنې اوله پښو لوېديلي کمونستي راډيکاليزم په څېر يې دافغانستان سياسي خپلواکي، ملي واکمني او دڅاورې بشپړتيا ټول له جدي خطر سره مخ کړيدي او لگيادی دافغان نیشنليزم دپېريو پېريو لاس ته راغلي ملي ارزښتونه ديوه بنسټپال نظام په نا اشنا او غير افغاني ارزښتونو بدلوي.

وبلاى شو چې، په افغانستان کې درېيم قوت نه يوازې په بالفعل ډول، بلکې ديوه مستقل سياسي بالقوه قوت په توگه هم ان له ۱۹۷۸ څخه راپدې خوا منځ ته ندی راغلی. دومره چې له ۱۹۹۲ راهيسې ددرېيم قوت دجوړېدو لپاره څه انرژي ذخيره شوې ده. ددرېيم قوت دپيژندنې لپاره پکار ده، مخکې تر مخکې لومړی او دويم قوت څه ناڅه وپېژنو.

۱- لومړی قوت، د انقلاب تیوري او عمل:

کمونستي راډیکالیزم له ۱۹۱۷ او بیا په افغانستان کې لږترلږه له ۱۹۵۰ لسیزې^(۶) راپدې خوا یو تشکیلاتي-ایدیالوژیک میکانیزم لرلی دی. له ۱۹۶۴ څخه را وروسته دا میکانیزم ډېر پرمخ شو. د افغانستان دخلکو د دموکراتیک گوند دواړو څانگو خلق او پرچم، په ترتیب سره په کلیوالي او ښاري نفوس کې دخپل نفوذ ستنې ودرولې او د یوه وسپنیز د سپلین او ایډیوې قوماندې له مخې یې دخوارلسو کلونو په موده کې د شوروي اتحاد دکمونست گوند دایدیالوژیکي او تشکیلاتي تجربې او د شوروي اتحاد په پوځي او مالي مرسته یې تر ۱۹۷۸ کال پورې په افغانستان کې د یوې بریالۍ پوځي کودتا امکانات برابر کړل. په ۱۹۷۸-۱۹۹۲ دوره کې دخلق او پرچم د څانگو په وجود کې دا قوت ډېر مهمو تشکیلاتي تجربو خاوند شو. دې قوت د ۱۹۶۵ کال په جنوري کې دخپل تاسیس^(۷) سره سم د مارکسیزم-لنینیزم د اصولو له مخې د یوې بې طبقې ټولني د جوړیدو لپاره طبقاتي مبارزه^(۸) پیل کړه. دې گوند په ۱۹۶۶ کال کې دخلق او پرچم په نومونو انشعاب وکړ. د لومړي قوت دا دوه ډلگۍ په ۱۹۷۷ کال کې سره بیا یو شوي^(۹) او په ۱۹۷۸ کال کې یې له پاسه، انقلاب ته ورته، د یوې پوځي کودتا په کولو سیاسي قوت په لاس کې ونیوه.

په افغانستان کې د ۱۹۷۸ کال د ثور کودتا عیني شرایط په دې توگه د خپرلو دي: په ۱۹۷۰ لسیزه کې د افغانستان سیاسي-اقتصادي جوړښت، له پاسه د یوه انقلاب کولو ته لاره اواره کړې وه. زاره سیاسي حاکمیت چې «خان»، «ملک» او «ملا» په کې لاس درلود، په ۱۹۵۰ لسیزه کې د داود خان (۱۹۶۳-۱۹۵۳) دنوي کوني (Modernization) د هلو ځلو په نتیجه کې خپل ځای پرېښی و. دولت د عایداتو نوي سرچینې پیدا کړې وې. په خټه د پښتني پورتنی طبقې د خان او ملک په څوې برسېره په پوځ کې د منځني او ښکتنی طبقې څخه د پوځي افسرانو د استخدام او روزنې په نتیجه کې د پورتنی طبقې په څنگ کې، په ۱۹۶۰ لسیزه کې د وروستیو دوو طبقو نفوذ هم پیدا شو؛ چې پدې ډول په پوځ کې د لومړي قوت په توگه دکمونستانو،

د دویم قوت په توګه د اسلامي بنسټپالو - اخوانیانو او درېیم قوت په توګه د نیشنلسټانو لاس ننوت. (۱۰)

ځمکه واله Landed class او پانګه واله Bourgeoisie class طبقې کمزورې او په هېواد کې د نفوس په پرتله د زراعتي ځمکې کموالي، د دولت په وړاندې د مخالفت د ټکولو په خاطر له ځینو ځمکه والو نه د امیر عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱) په دوره کې د ځمکو اخیستل او د شرعي د توارث د قانون له مخې د مړه په اولاده دهغه د ملکیت دوېش په بنسټونو په هېواد کې یوه پیاوړې ځمکه واله طبقه له سره موجوده نه وه (Kakar 1979) (۱۱). په ۱۹۵۰ لسیزه کې د اقتصاد نوي کولو (Modernization of Economy) د طبقه نوره هم کمزورې کړه. د کمپرادور Comprador په بڼه کې د دولت له خوا منع تر اغلې پانګه واله طبقه د دولتي بیروکراتانو State Bureaucrats په خدمت کې وه (۱۲). پوځي او ملکي بیروکراتانو د یوې طبقې ملامت نه ترله. نوله ۱۹۵۰ لسیزې نه وړاندې د پوځي کودتاګران کار د سیاسي اقتصاد د دوو وروستیو لسیزو د روماتیکو بدلونونو، افغان سیاست ته د پوځ په رابښکلو، آسانه او له پاسه دیوه انقلاب د کولو لار اواره شوه (۱۳). همدلته ده چې په ۱۹۷۰ لسیزه کې افغان دولت دوه ځلي له پاسه چپه شو.

برسیره پردې:

* په ۱۹۷۰ لسیزه کې په خپلو پښو باندې د دولت په دریدلو، له دولت نه بیل شوی «خان» او «ملا» دومره پیاوړي نه وو چې د مخالفینو پیاوړی کتار جوړ کړي؛ (۱۴)

* د دولت د مخالفینو په توګه په خپلو کې سره وړان لومړی قوت (کمونستان) او دویم قوت (اسلامي بنسټپالنه، اخوانیان) د دولت د چپه کولو ولسي پیاوړتیا نه درلوده؛ (۱۵)

* په ۱۹۷۰ لسیزه کې د درنو اقتصادي ستونزو نه موجودیت هم، ښکاره ده چې، د دولت د غور ځولو عوامل نشو برابرولای؛ (۱۶)

* په یوه ناراضه او بې مسئولیته «زما یې څه» موقف کې منځنی تحصیل یافته قشر خویبځی د دولت په ضد پیاوړی ګواښ نه و؛ (۱۷).

همداراز لومړي قوت دخلق- پرچم په بڼه کې په ۱۹۷۸ کال، دپولر انقلابي اهدافو د تطبیق لپاره دښکتنې طبقې دخپلولو په خاطر (Gupta, 1986) ^(۱۸) شپږم، اوم او آتم درې فرمانونه صادر کړل.

* شپږم فرمان دپور- سود او گروي نه دخلاصون فرمان و. دخلق- پرچم دحکومت ديوه وزير (زبري) له خولې دې فرمان په سلو کې د ۸۱ کليوالو کورنيو پور خلاص کړ (Male, ۱۹۸۲) ^(۱۹).

دافغانستان دچارو يودروسي متخصص Glukhoded داتکل له مخې شپږم فرمان دافغان بزگرو ديرش بيليونه افغانی (يوسيليون امريکايی ډالره، ۱۹۷۸) پور پرې کړ (Glukhoded, 1978) ^(۲۰) مشهور هندي کمونست مکرجی Mukherjee په ۱۹۷۸ کال کې دا پور ۷۲۲ ميلیون افغانی (خليريشتم بيليونه امريکايی ډالره) بنودلی دی ^(۲۱).

* لومړي قوت دولور او واده په هکله فرمان د ۱۹۷۸ په اکتوبر کې صادر کړ ^(۲۲):

* او ددی قوت بل فرمان بې ځمکو اولر ځمکو بزگروته دشخصی ځمکو دوريا ويش آتم فرمان و ^(۲۳). دې فرمان په هيواد کې د شپږ ميلیون جريبه ځمکې (۱،۲ ميلیون هکتاره) دضبط او توزيع او برسیره پر ۵-۲۰ ميلیون کوچيانو بې د ۶۳۰۰۰۰۰ بې ځمکو اولر ځمکو کورنيو اټکل کړی و. خود خلق- پرچم حکومت يوازي او يوازي ۳۳۰۰۰۰۰ هکتاره ځمکه ضبط او لدې ځمکې نه يې يوازي ۲۸۷۰۰۰۰ هکتاره ځمکه هغه هم په يوازي ۲۹۶۰۰۰۰ بزگرو وويشله (Mukherjee, Glukhoded) ^(۲۴).

نوويلای شو، داخودزرو طبقاتي مناسباتو (طبقاتي گڼي- Class In-terest دله منځه وړلو، دخلکو په اجتماعي ژوند کې دلومړي قوت لاسوهنو Conflict between State and Tribes (Halliday, 1988) ^(۲۵) او له اسلام سره، چې دخلکو په اجتماعي ژوند کې ببخځن نفوذ لری، دلومړی قوت بې پروا برخورد او دښمني (Shahrani, 1984) ^(۲۶) وه چې خلک يې په لوی لاس دلومړي قوت په ضد، هغه هم ددويم قوت اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم درهبري لاندې، دملی قيام په بڼه وسله وال او راپورته کړل.

نوپه زغرده ویلاي شوچی، په افغانستان کې د ۱۹۷۰ لسیزې په پای کې دولت په ضد د لومړي قوت پوځي عمل ولسي بنسټ نه درلود. خوله پاسه د (Trimberger, 1978) د طرح شوي انقلاب له ماډل سره د لومړي قوت (خلق-پرچم) د ۱۹۷۸ کال پوځي عمل پیاوړی ورته والی او دخپلو غلطو تکتیکونو له مخې چې د دې قوت انقلابي پروگرامونه یې ناکام کړل، فوق العاده توپیر لري^(۲۷).

په ۱۹۸۰ کې دې گوند له مجاهدينو سره ملي روغه جوړه اعلان کړه. په ایډيالوژیکک لحاظ یې د طبقاتي مبارزې په بنسټ سوسیالست پروگرام شاته واچاوه اوله ۱۹۷۸ راهیسي یې خپل ټول صادر شوي فرمانونه بهرته واخیستل. دې قوت په ۱۹۸۸ کال کې له افغانستان څخه دروسانو دوتلونه وروسته تر ۱۹۹۲ کال پورې ځانته د «وطن گوند» نوم ورکړ او په یوازې ځان یې د مجاهدينو د سخت پوځي یرغل سره سره ځان ژوندی وساته.

دهمدې قوت په وجود کې و چې، د شوروي اتحاد امپراطوري له خپل ایډيالوژیکک سنگر کمونیزم سره یوځای له پښو ولوېده. له افغانستان څخه دروسانو له وتلو نه وروسته په ۹۲-۱۹۸۸ دوره کې دې قوت په افغانستان کې درېیم قوت ته ورته سیاسي لار ونیوه.

۲- دویم قوت، د انقلاب تیوري او عمل:

په عمومي توگه په عربو کې له اتلسمې^(۲۸) او په افغانستان کې د نولسمې پېړۍ له پایه^(۲۹) دوهابیزم ظهور او عروج، په شلمه پېړۍ کې د پنج پیري ملایانو ظهور، بیا په ۷۰-۱۹۶۰ لسیزو کې داخوان المسلمین نړیوالې ودې او پیوستون^(۳۰) په سیمه اونړۍ کې د اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم ایډيالوژیکک او تشکیلاتي حضور او نفوذ پیل کړ.

په نړیوال کچ په لسمه پېړۍ کې له المواردي (Al-Mawardi) نه، په ۱۹۸۰ لسیزه کې تر امام خمیني پورې زیات شمیر دیني پوهانو په اسلامي حکومت او د دې حکومت د حکمرانانو په توگه په دیني عالمانو (Ulema) ټینگار کړیدی (Khomeini, 1981)،^(۳۱) مشهور ایرانی راډیکال اسلامي پوه علی شریعتي په اسلامي حکومت کې د علماو له حکمران موقف سره

مخالفت بنودلی دی (Akhavi, S 1982) (۳۲).

اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم حاکمیت په اسلامي نظام کې په خدای (ج) پورې تړلی گڼی او شریعت یو داسې الهي قانون بولي چې دخلکو پواسطه بدليدای نشي. اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم اسلامي دولت یو ایډیالوژیک او دنړی دټولو مسلمانانو شریک دولت بولي (وگوری احدی ۱۹۹۱) (۳۳).

داسلامي دولت دنده په اسلامي بنسټونو دټولني جوړول او اسلامي قلمرو ته پراختیا ورکول دي. اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم دنړی دټولو مسلمانانو یووالی او دجهاد او توري په زور یو داسې نړیوال اسلامي دولت غواړي چې په ایډیالوژیک بنسټ ولاړ وي نه په نژاد او ملیت. حاکمیت پدې دولت کې دخدای په لاس کې دی. یعنی ټول دولتي اداري سیستم دخدای په قانون، شرعي، چلپوري. اسلامي بنسټپالنه پدې عقیده هم ده چې داسلامي دولت تاسیس یوازي او یوازي داسلام دعلمي کیدو لپاره دی او بس.

داسلامي دولت ټولواک Chief Executive (امیر، خلیفه، امام) چې په اسلامي دولت کې له ټولو نه زیات مقتدر او ذریات واک خاوند دی باید نړوي نه ښځه (۳۴).

دمولانا ابو الاعلی مودودی په خلاف، ایت الله خمیني داسلامي دولت مشر په شرعي او نورو چارو باندې په پوهېدلو مکلف گڼی. امام خمیني او مودودی دواړه «اجتهاد» او «شرعي بشپړ تطبیق» داسلامي دولت دمشری دوه بنسټیز شرطونه او حتمي دندې گڼي. پداسې حال کې چې سید قطب او مودودی داسلامي دولت دمشر دانتخاب خبره دخلکو خوښي ته پرېږدی؛ خمیني دمتازو علماو له خوا دهغه په ټاکلو ټینگار کوي.

په هر حال، نه قطب، نه مودودی او نه خمیني یوهم دموکراسي دخلکو دحاکمیت داصل په توگه (Sovereignty of the people) نه مني (Binder, 1988, Fischer, 1983) (۳۵).

شریعت (Sharia) او فقهی (Islamic Jurisprudence) ته په زیات اهمیت ورکولو سره سره، بیا هم نه خمیني او نه قطب، یوه هم، داسلامي

حکومت په قضائیه سیستم (Judiciary) رښانه اچولې (Adam, 1983) (۳۶). خو، داسلامي دولت د «ټولواک» اود «قضائیه سیستم» په اهمیت باندې داسلام په ټینګار، خمیني اسلام یو متمایز نظام ښیي. خمیني وایی چې، «عدالت» اسلامي فقهاو ته یو فوق العاده واک ورکوي. په هر حال، سره لدې چې سني بنسټپالو اسلامي پوهانو او متفکرینو قضایي سیستم ته د یرپام ندی اړولی، خودیوه قانون په توګه د شرعي بشپړ انفاذ داسلامي بنسټپالنې اورا دیکالیزم ډېره ستره سیاسي غوښتنه ده (۳۷).

له ملی جریان او نشنلیزم سره په مخالفت کې اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم یوه خوله ده. وایی چې نژادي - قومي سرحدات سیاسي ارزښت نلري. یوازې دیني اختلافات دی چې دمسلمان او غیر مسلمان په منځ کې رسمیت لري (Pipes, 1983) (۳۸).

اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم له نشنلیزم سره نه یوازې دیوه نړیوال اسلامي سیاسي سیستم دنه منلو په سروران دی، بلکې دابنسټپالنه نشنلیزم په سیکولریزم هم تورن کوی (Eposito, 1983, Sivan, 1985, Piscatori 1986) (۳۹).

اوبالاخره اسلامي بنسټپالنه اورا دیکالیزم له نشنلیزم Nationalism، نوې کونې Modernization اوسیکولریزم Secularism، درې واړو سره کلک دښمن دی (۴۰).

خوږه افغانستان کې:

اسلام دخپل ظهور څخه تر ۹۲-۱۹۶۴ پورې په سیاسي قدرت کې دونډې او په افغان ټولنه کې له شتو سیاسي، اجتماعي او کلتوري واقعیتونو پښتونولۍ، پښتانه او افغان نشنلیزم درې واړو سره دسیاسي گوزارې او جوړښت بېل بېل پړاوونه وهلي دي. خو، په عمومي توګه تر ۱۹۶۴، په تیره بیا تر ۱۹۷۸ پورې، اسلام په افغان ټولنه کې له دولتي سیستم نه آزاد دقدرت دیوې اجتماعي ستنې په توګه دخپل تصوف، په دولت او ټولنه، دواړو، کې د قدرت دسیاسي او اجتماعي ستنې په توګه دخپل مذهب او دحرفي فقهې په بنسټ دواړو درې گونو شرعي محکمو (قضائیه قوه Judiciary) په بڼه کې په

افغان دولت کې دخپلې سياسي ستنې په درولو اکتفا کړې وه^(۴۱).

د قدرت همدې درې گونو ستنو اسلام ته په افغانستان کې معتدله (Moderate) بڼه ورکړې وه. همدې اعتدال، اسلام په افغانستان کې له افغان نیشنلیزم سره په سياسي او ان په ځینو برخو کې په عقیدوي جوړښت کې راوستی و^(۴۲). په حقیقت کې همدې جوړښت په معاصر افغانستان کې، د سياسي قدرت یو عنعنوي مثلث (Executive, Judiciary, Legislature) Triangle of Political Power منځ ته راوستی و^(۴۳). په ۱۹۶۴ کې د دموکراسۍ دلسیزې په پیل سره، اسلام په افغان سیاست کې خپل پورتنی سياسي موقف دځان لپاره کم وباله؛ له تیوریکي پلوه له ۱۹۶۴ او په عملي لحاظ له ۱۹۷۸ نه، اسلام په سياسي لحاظ راډیکال او په عقیدوي لحاظ بنسټپال شو^(۴۴).

په همدې بنسټ یې په افغان سياسي ډگر کې د سياسي «دویم قوت» په توگه په هېواد کې د سياسي «لومړي قوت» کمونستي راډیکالیزم او سياسي «درېیم قوت» افغان نیشنلیزم په ضد د مخالفت مورچل جوړه کړه.

په ۱۹۷۸-۷۹ کې دې اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم په افغانستان باندې دروسانو د پوځي یرغل څخه په استفادې غټ پوځي-مالي امکانات لاس ته وروړل. په ۱۹۹۲ کال یې د سياسي قدرت په نیولو د سياسي قدرت نوموړی افغان عنعنوی مثلث مات او په افغانستان کې یې د افغان نیشنلیزم په لاس جوړه شوې څو سوه کلنه سياسي دستگانه ورانه کړه.

په اسلامي دولت کې د «دیني علماو» او «اسلامي سخت دریځو» په حاکم رول باندې د اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم د عملي ټینگار له مخې په ۹۷-۱۹۹۲ دوره کې په کابل کې له طالبانو نه مخکې دریاني-حکمتیار د ۱۹۹۷ کال د گډ حکومت غټ پوستونه نه یوازې داچې په نژادي بنسټ ویشل شوي وو او تاجکوان د پېښور د ۱۹۹۲ کال د اپریل د ۲۴ نېټې د تړون^(۴۵) په بنسټ د قوماندان مسعود د شورای نظار او ریاني د جمعیت له لارې د جمهوري ریاست، د دفاع، بهرنیو او کورنیو چارو دوزارونو په شمول نور مهم او غټ دولتي پوستونه خپل کړل، په سلو کې ۲، ۸۵، ۱ دا پوستونه اسلامي سخت دریځو او پاتې په اصطلاح منځ مهالو او نورو تنظیمونو ته ورکړل شوي وو (دواک

فونډېشن (Wak Foundation for Afghanistan) (WFA) څېړنه (۴۵).
په افغانستان کې د دویم سیاسي قوت په توګه اسلامي بنسټپالنه او
راډیکالیزم د اجتماعي، اقتصادي، کلتوري او سیاسي ژوند په ټولو اړخونو
کې دنړیوالې اسلامي بنسټپالنې په لارو روان دی. په افغان بنسټپالو-
اخوانیانو کې حکمتیار، چې د ګوند ډېر کار کوونکي یې دده په ګډون د سیکولر
لورو تحصیلاتي موسسو زده کړي او فارغان دي، هم د اسلامي حکومت په راس
کې د اسلامي علماو (ملایانو) سره جوړنډي. حکمتیار له بهرني خوا
د دموکراسۍ او علماو رول ردوي. خو، له بلې خوا، انتخابات او په چارو کې
د خلکو ګډون mass participation مني (۴۶).

حکمتیار په ۱۹۸۹ کال کې د اسلامي نړیوال حکومت د جوړېدو د لومړي
ګام په توګه د پاکستان او افغانستان ترمنځ د یو کانسفرېشن
(Confederation) د جوړېدو وړاندیز وکړ (۴۷).

خالص او ملګري ملایان یې هم د اسلامي حکومت په راس کې د ملایانو په
تېره ولاړ دي. رباني او سیاف پدې هکله څه غوڅ دريځ نه دی ښودلی. خو،
اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم د طالبانو په بڼه کې په افغانستان کې یوازې
او یوازې ملایان د اسلامي دولت ټولواک ټولی ګڼي او بس.

له ۱۹۹۲ کال نه وړاندې د الهي قانون په توګه د شرعې په انفاذ باندې
د افغان بنسټپالو او سخت دريځو ټینګار ځکه بی ځایه و چې دا قانون د افغان
دولتونو له خوا نافذ و. خو، له ۱۹۹۲ نه راپدې خوا، سیاسي قدرت ته په
رسېدو، د سخت دريځي ددې قانون د انفاذ په یوه داسې وچه بڼه اخته دي چې
ورځ په ورځ د ټولني او ددې قانون ترمنځ واټن زیاتوي.

دادی د طالبانو په دولتي ډوله تشکیل کې د دیني علماو په حاکم رول
باندې د اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم د عملي ټینګار له مخې د دیني علماو
(ملایانو) فیصدي څېرو (۴۸).

لومړی، له ۱۹۹۵ نه مخکې:

- په پنځه کسيزه او چته شورا (Inner Shura) کې ټول ملایان، سل په
سلو کې.

- په مرکزي يوولس کسيزه شورا (Central Shura) کې نهه تنه ملایان، ۸۲ په سلو کې.

- په پنځو تنو واليانو کې ټول ملایان، سل په سلو کې.
نو په مجموعی توگه د طالبانو د اسلامي تحریک دمشر ملا محمد عمر په گډون په ټوله دوه ویشتمه کسيزه رهبري کې د دیني عالمانو (ملایانو) سلواله (فیصدي)، ۹۱ کيږي (۴۸*).

دویم، له ۱۹۹۵ نه راوروسته (۴۸*):

د اسلامي امارت دامیر المؤمنین په توگه د ملا محمد عمر نه وروسته:
- د اسلامي دولت دریاست او صدارت د گډې رهبري په اوه کسيزه شورا کې د دیني علماو (ملایانو) سلواله، سل په سلو کې.
- په صدارت پورې په ټولو نهو سترو دفترونو کې د دیني علماو سلواله، سل په سلو کې.

- د اسلامي دولت د اداري ریاست په پنځو غټو پوستونو کې د دیني علماو سلواله، سل په سلو کې.
- د کابل ولایت په څلورو غټو ولایتي پوستونو کې د دیني علماو سلواله، سل په سلو کې.

- په اوو ولایتونو کې اوه واړه والیان ملایان دي، سل په سلو کې.
- د بهرنیو چارو وزارت کې دا سلواله ټیټه ده. پرته له وزیر نه چې ملا دی، پنځه غټې خانگې غیر ملایانو ته ورکړل شوي وې (۱۹۹۸).

- په اجرائیه قوه (کابینه) کې:

د افغانستان بانک، کابل ښاروالی، او د دولتي استخباراتو درنيسانو په گډون يوویشتمو وزارتې پوستونو کې دا سلواله په سلو کې سل ده.
نو په زغرده ویلاي شو چې اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم د طالبانو په وجود کې ټوله دولتي دستگاه په خپل لاس کې نیولې او ملایان یې د اقتصادي، اجتماعي، سیاسي او کلتوري بنسټونو په راس کې درولي دي.
لیدل کيږي چې په ۹۹-۱۹۹۲ دوره کې درياني - حکمتیار او طالبانو په وجود کې د دویم قوت، اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم، دولتي تشکیل

یو بشپړ اخوانی، اخواني - نژادي، نژادي او ملایي تشکیل دی.

د دویم قوت بالقوه ماتې:

درېیم قوت په بالقوه ډول اوس څه بریالی خو، په بالفعل ډول ښه مات او دویم قوت په بالفعل ډول ښه بریالی خو په بالقوه ډول څه مات او د دې ماتې عوامل په لاندې ډول دي:

* په اسلامي بنسټپال کلتور باندې د ملي کلتور د بدلولو هڅې، د ملي ثقافت او کلتوري شتمنیو لوټ تالان، وهابي لامذهبي تشدد او لاس اچونې، اخواني سخت دريځي او د عقایدو تفتیش، ډېروچ ملايي سني مذهبي تعصب، په جوماتونو کې د حاضرې اجول او په ديني مدرسو باندې د عقلي اوسیکولو ښوونځيو او پوهنځيو بدلول، اجباري زيريه، د ښځو دکار او زده کړې مخنيوی او په پای کې د خلکو په اجتماعي - کلتوري ژوند کې په نورو ورته لاسوهنو سره، اسلامي بنسټپالنه لگیاډه په عام ډول افغان ملي کلتور او په ځانگړي ډول د پښتونولي يو داسې محافظه کار اجتماعي - سياسي نظام چې لايې هم، د دين په گډون، د ژوند په ځينو کلتوري - سياسي برخو کې د بېلې ايډيالوژۍ پر لاسي نډه منلې^(۴۹) په خپل ضد راپاروي.

* په زوره د دولتي - شخصي ځمکو په خپلولو سره په يوه لږ وخت (۹۷-۱۹۷۸) کې د يوه نوي قوماندان - فيودال دمنځ ته راغلي قشر په وړاندې دخلکو کرکه.

* له پيل پيل، ۱۹۹۲ نه، د پښور د ترون په بنسټ، په افغانستان کې د اسلامي دولت د مشر په توگه د يو تاجک ټاکل او بيا په دويم پړاو کې په طالبانو پسې د پښتنو د ترلو ډپ ټول او ټول اسلامي بنسټپالنې ته وتلی دی؛

* په هيواد کې د لومړي قوت د ماتې نه وروسته د سياسي زعامت دخلا په ډکولو کې د دويم قوت پاتې راتلل.

* سياسي استقلال، ملي واکمنی، د خاورې بشپړتيا او ملي اقتصاد ته ارزښت نه ورکول او په قومي - نژادي حوزو باندې د يوه موټي هيواد د ویش پړه په لومړي قوت، کمونستي راډيکاليزم، برسیره په دویم قوت، اسلامي بنسټپالنې هم راځي.

دويمه برخه

د درېيم قوت تيوري:

نه يوازې دا چې، درېيم قوت دخپلې غير انقلابي طبيعي له امله د عمل کومه انقلابي تيوري نلري، په افغانستان کې د يوه بشپړ درېيم قوت دنشتوالي له کبله ددې قوت دريفورم کومه واحده تيوري هم په لاس کې نشته. د تيوري دانشتوالي په سيمه ييز او نړيوال کچ څه چې په ملي کچ هم دنشنلېزم دخام پخلي او يا نه پخلي او نه تبلور نتيجه ده. دناپېيلو هېوادونو نړيوال غورځنگ اودسوسيال دموکراتانو نړيوال پيوستون په نړيوال کچ يو داسې سياسي-ايديالوژيک پيوستون منع ته ندی راوستی چې په سيمه ييز کچ ورته سياسي قوتونه وزېږوي.

په افغانستان کې هم درېيم قوت په يوه بشپړ گوندي-سياسي او ايديالوژيک، غير دولتي بڼه کې وجود نلري. ددموکراسۍ په لسيزه کې لکه چې مخکې ووبل شول درېيم قوت يوازې د «افغان ملت» او «مساوات» په بڼو کې په ډير کمزوري ايديالوژيک او سازمانې ډول منع ته راغی. خو هغه هم دلومري (۹۲-۱۹۶۴) او دويم قوت (۹۹-۱۹۶۴) دواړو له خوا وټکېده.

په دولتي بڼه کې نشنلېزم په دولسمه پېړۍ کې په خپل سياسي-بشپړ تيايي لومري پړاو کې دلومري پښتانه نشنلېزم، په اتلسمه پېړۍ کې ددویم پښتانه نشنلېزم په بڼه کې او دافغان نشنلېزم په خپل درېيم بشپړ تيايي پړاو کې دننني درېيم غير دولتي نيمگري درېيم قوت منډمات کړيدی. دافغان نشنلېزم په لاس جوړ افغان دولت هم په نړيوالو سياسي کتارونو کې په يوه درېيم کتار کې په پاتې کېدو، مثلاً دناپېيلو هېوادونو د يوه مؤسس غړي په توگه، پخپله د يوه درېيم قوت حيثيت خپل کړی و. نو، که نننی درېيم قوت هوبنياروي،

پکارده دافغانستان دنننی «سیاسي جغرافيې»، «دولت» او «ټولني» دجوړوونکي افغان نشنلېزم خو سوه کلنه تاريخي تجربه خپل نني سياسي جريان ته دحقيقت او مشروعيت سياسي سابقه او ددې سابقې په بنسټ، په افغاني هويت ددولت او ټولني دفيزيکي او معنوي بيارغونې کار خپل سياسي حق وگڼي.

داخوله ۱۹۶۰ لسيزې څخه مخکې ؤ چې، په افغانستان کې د لومړي، دويم او درېيم قوت دجوړيدو «ايډيالوژيک» بنسټونه منځ ته راغلل. خو په نوموړې لسيزه کې دخامې دموکراسي راتگ ددې درې واړو قوتونو لپاره خام «عملي» بنسټ جوړ کړ. لومړی، لومړي قوت دکمونستي راډيکاليزم ددکتاتوري او ترور دنظام په توگه ددموکراسي له راتگ څخه په څوارلسو کلونو کې، او ددويم ځل لپاره دويم قوت، داسلامي بنسټپالنې د مذهبي دکتاتوري او تروريزم ديوه نظام په توگه ددموکراسي له نوموړي راتگ څخه په ۲۸ کلونو کې سياسي قدرت ته په رسېدو، دخپلو انقلابي تيوريو دعمل ناکامه مظاهره وکړه.

په افغانستان کې دننني درېيم سياسي قوت په بڼه کې د ملي جريان تيوري په نورو ځانگړتياو برسیره، د «سياسي استقلال» او «ملي حاکميت» په دوو ډيرو مهمو بنسټونو له کمونستي او اسلامي راډيکاليزم څخه بېلوي:

* «سياسي استقلال» د ملي جريان يو داسې ملي ارزښت دی (۵۰) چې داجريان پخپلو کې ددوو سره وړانو «استعماري» نظامونو، کين کمونستي او بڼي اسلامي راډيکاليزم نه ديوه «خپلواک» نظام په توگه بېلوي:

* «ملي حاکميت» په يوه ملي جريان کې يو داسې بل بنسټيز ارزښت دی چې دخداي (ج) له حاکميت نه وروسته دخلکو دمسلم حق په توگه دهغه منل (۵۱) نه يوازې ملي جريان دکمونستي او اسلامي راډيکاليزم دترور او دکتاتوري له دوو نظامونو نه بېلوي، هغه ته يوه دموکراتيکه پېژندنه هم ورکوي:

* دموکراسي، پارلماني سيستم او انتخابات، دسياسي گوندونو تعدد، د بيان، عقيدې او عبادت آزادي (۵۲) د ملي حاکميت عملي چارې دي چې ملي جريان ته دننني درېيم قوت په بڼه کې ملي اعتبار او مشروعيت ورکوي:

* افغانستان د یو خپلواک، افغان او اسلامي هیواد په توګه او د افغانستان دولت چې د بنسټ د بڼه یې اعلی حضرت احمد شاه بابا اینښودې ده، یو «افغان» دولت منل (۵۳) د ملي جریان نورې بنسټیزې نښې او غوښتنې دي.

* برسېره په دې، د دولت «افغاني» هويت ته په احترام سره په افغان سیاست کې، په هره سطحه چې وي، پرته له قومي، ژبني، مذهبي او سیمه ییز توپیر څخه د ټولو قومونو برخه اخیستل او د هغوی د حقوقو خوندي ساتل، د دریم قوت نورې غوښتنې دي (۵۴).

په افغانستان کې د یو موټي درېیم قوت د نشتوالي له امله نشي کیدای د دې قوت بشپړه نیوري توضیح شي. خو، له ۱۹۶۴ څخه، د دې قوت د جوړوونکو توکو توضیح او تشریح به د لومړي قوت د ماتېدو (۱۹۹۲) نه وروسته، په هېواد کې د دعامت در اغلې نښې سیاسي خلا د ډکولو لپاره د دې قوت بالقوه او بالفعل استعداد څه ناڅه روښانه کړي.

ددرېم قوت جوړوونکي توکي

۱-افغان ملت:

افغان سوسيال دموکرات گوند (افغان ملت) - Afghan Social Democratic Party (Afghan Mellat) ۱۹۶۶ کال د مارچ په اتمه نېټه منځ ته راغی^(۵۵). ددې گوند ډير مهم او ستراتيژيک شعار «يومتی، پرمختللی، او لوی افغانستان»^(۵۶) ؤ. دا گوند چې د لوی څښتن د حاکمیت نه وروسته د ملت په حاکمیت عقیده لري^(۵۷) د سیاسي دموکراسی، پارلماني سیستم او انتخاباتو غوښتونکی دی^(۵۸). په عمومي ډول ددې گوند اساسي سیاسي او اقتصادي غوښتنې د دموکراسی د لسیزې نه راواخله تر ۱۹۷۸ کال پورې «لوی افغانستان» او «سوسيال دموکراسی»^(۵۹) وه.

افغان ملت د دموکراسی د لسیزې د درېیم قوت یوازینی ژوندی پاتې شوی سیاسي جریان دی. د درېیم قوت دې جریان تر ۱۹۷۸ کال پورې د افغانستان په بنیادي او کلیوالي نفوس کې څه ناڅه ایديالوژيک جلب و جذب وکړ. په دې لسیزه کې په افغانستان کې د درېیم قوت مورچل همدي گوند ونیوه.

د لوی افغانستان د ډیرې درندې ملي غوښتنې په پرتله ددې گوند سازماني او تشکيلاتي نظم او ضبط، چې تر ننه ددې گوند بنسټیزه ستونزه ده، ډیر کمزوری ؤ. په دې برسیره، د یوې عاملي رهبري نشتوالی او کورنی ډلبازی ددې گوند د سیاسي او تشکيلاتي پرمختگ نور اساسي خنډونه دي.

د افغان ملت د «لوی افغانستان» ملي غوښتنه که په افغانستان کې د شلمې پېړۍ په دویمه نیمايي کې دخلکو د تاوده هرکلي سره مخامخ شوه!

خوږه سيمه ييز کچ يې په افغانستان کې د دريم قوت دې اساسي توکي ته ستراتيژيکي ستونزې وزيږولې او دا گوند يې د پخواني شوروي اتحاد، ايران او په تېره بيا د پاکستان په دښمنۍ ککړ کړ. په ۱۹۸۰ کال کې ددې گوند ديوه مشر له خوا په نوي ډهلي کې، د کابل حکومت په وړاندې ديوه جلا وطن حکومت د جوړېدو خبرې دا گوند لاد پاکستان په دښمنۍ واړاوه.

ددې گوند نشراتي اورگان افغان ملت د ۱۹۶۹ کال د جون د مياشتې په خپله درېيمه گڼه کې له شوروي اتحاد نه د «پنجده» سيمه بهرته وغوښتنه (۶۰). په ۱۹۶۶ کال کې دې گوند د «آزاد پښتونستان» غوښتنه وکړه (۶۰*).

سره لدې چې «لوی افغانستان» او «آزاد پښتونستان» دوه نامترادف سياسي واقعيتونه دي خو بيا هم دموکراسۍ په لسيزه کې «افغان ملت» د درېيم قوت په توگه د لوی افغانستان غي پورته کړ. بنايي د «پښتونستان مسئله» په هغه دوره کې د افغانستان د دولت او افغان ملت گډ غيو. خو، «لوی افغانستان» يوازې د «افغان ملت» غوښتنه وه.

«افغان ملت» پدې اړه په ۷۸-۱۹۷۳ دوره کې غلی پاتې شو. له ۱۹۷۸ نه را وروسته د پښتونستان مسئله نور ددې گوند دسترو سياسي غوښتنو په سرليکونو کې رانغله. د افغان ملت د گوند د ۱۹۹۷ کال خپرې شوې مرانامې د پښتونستان مسئلې ته په دې ډول گوته نيولې ده: «د سيمې د هېوادونو ځينې سرحدونه داروپايي استعمار د لاسوهنې په اثر متضرر شويدي او پدې اساس په دې سيمه کې د ځينو هيوادونو ترمنځ اساسي اختلافات شته دي» (۶۱). په هر حال، د پښتونستان د مسئلې په سر له دې گوند سره د پاکستان تاو تريخوالي هم په خپل وار په افغانستان کې د دريم قوت مورچل وړانه کړې ده.

دا درېيم قوت برسېره پر افغانستان، دلته په پاکستان کې هم له ۱۹۷۸ څخه راپدې خوا تر همداننه د ډير سخت سياسي، اقتصادي فشار لاندې راغلی دی. ددې گوند ډير مهم غړي زنداني، اعدام، ورک او ووژل شول. دې کار په افغانستان کې د اسلامي بنسټپالنې د پياوړي کېدو او دملي جريان له کمزوري کېدو سره ډيره مرسته وکړه.

په ۱۹۸۲ کال کې دې گوند دافغان بحران دحل لپاره دملي متحدې جبهې دجوړېدو وړاندیز وکړ^(۶۲).

په ۱۹۸۷ کال کې وچې، دې قوت دافغانستان دمستلې دسياسي حل بدیل وړاندې کړ^(۶۳). په ۱۹۸۹ کال کې يې دپاکستان په لاس دافغان بنسټپالو جوړ موقت ائتلافي حکومت يو غير ملي او گوداگي حکومت وپاله^(۶۴). دا کار په هغه وخت کې داسلامي سخت دريځو دسخت عکس العمل سره مخامخ شو.

دمجاهدينو دراو لپنډۍ دموقت ائتلافي حکومت په ترديد کې دافغان ملت له خوا دخپري شوې رسمي اعلاميې په ځواب کې دگلېدين حکمتيار دحزب اسلامي نشراتي اورگان «شهادت» په شديد الحنه اخطار^(۶۵) دافغان ملت او حزب اسلامي ترمنځ توده مطبوعاتي جگړه ونښته^(۶۶). دې مسئلې په هغه وخت کې افغان ملت له سختو امنيتي ستونزو سره مخ کړ.

دکينيو او بنيسو افراطي قوتونو په ضد ددې گوند فرهنگي مبارزې اوتبليغاتو ددرېيم قوت ديوپالقهه موقف غير ليرتريه ژوندۍ وساته. په ۱۹۸۸ کال کې دافغان ملت دگوند نشراتي اورگان «افغان ملت» په خپلو دولسمه، ديارلسمه او شوارلسمه گڼو کې^(۶۷) ددرېيم قوت دواقعيت په هکله ځنې يادونې وکړې چې داسلامي بنسټپالو او سخت دريځو له سخت عکس العمل سره مخ شوې. دهغه وخت دمجاهدينو دموقت ائتلافي حکومت نشراتي اورگان د«سباوون زېري» دافغان ملت جريدي دنوموړې ليکنې په ځواب کې درېيم قوت په ډېر شدت وغانده^(۶۸). په درېيم قوت دافغان ملت دگوند اودراو لپنډۍ دمجاهدينو دموقت ائتلافي حکومت ترمنځ هم يوه تونده مطبوعاتي جگړه ونښته.^(۶۹)

له کمونستي اواسلامي راډيکاليزم اوبنسټپالنې سره دسياسي او کلتوري لاس اچولو دمخبرو له مخې نن سبا داگوند په افغانستان کې ددرېيم قوت دجوړېدو بالفعل نه، خو، يوڅه ناڅه بالقوه استعداد گڼل کېدای شي. په ټولنه کې ددې گوند ايډيالوژيک نفوذ، دتشکيلاتي اوسازماني کړيو او گوندي کدرونو نوشته والی په يوه بالفعل قوت باندې ددې گوند دبدلېدو لپاره

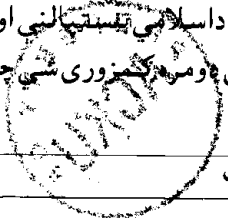
دپاملرنې وړ بالقوه انرژي ده.

داگونډ دگوندي مرکو، جرگه گيو، جرگو او د تشکيلاتي ارتباط دسره نښتو کړيو له لارې له بنياري او کليوالي نفوس سره تړلی دی. دتېرو درې دېرش کلونوراهيسې دې گوند په پښتنو سيمو کې ډېر جلب او جذب کړی دی. دې گوند په ۱۹۸۸ کال کې په غير رسمي ډول د خپلو غړو شمېر او دېرش زره تنه وښود (۷۰). خود اعداد ددې گوند دغړو اصلي شمار نشي ښودلای. په پېښور کې ددې گوند ۱۹۹۰ او ۱۹۹۵ کلونو په دوو گوندي کنگرو کې دمتناسې غاښدگي حاصل له مخې دهر ولسو گڼون کوونکو کدري غړو په سر ديوه تن په گڼون دنومروو کلونو په کنگرو کې په ترتيب سره ۳۹۰ (۷۱) او نژدې ۲۰۲ (۷۲) گوندي کدرونو گڼون کړي وو. خود ارقام بيا هم ددې گوند دغړو رښتيني شمېر نه ښيي.

سره لدې چې نننۍ غربي ډوله گوندي دموکراسۍ ددې گوند پرونی شرقي ډوله تشکيلاتي سيستم لاسست او خوزولی، بيا هم دشتو تشکيلاتي کړيو او ددې کړيو له لارې دگونډ او خلکو ترمنځ څه ناڅه جوړه ارتباطي شبکه دنتي درېيم قوت په نورو جوړوونکو توکو کې له سره نه ليدل کېږي. ددې گوند تشکيلاتي او سازمانې شبکې ته نوې ساه ورکول او باهم له بېخ اوښسته ديوه وسپښ تشکيلاتي او سازمانې جوړښت منځ ته راوستل نه يوازې ددې گوند، بلکې ددرېيم قوت دجوړېدو لپاره ارزښت لري.

۲- يوه اېډيالوژيک هسته:

ددرېيم قوت په بېخ او ښست کې به ديوې اېډيالوژيکې - سازمانې هستې شته والی، په يوه سره اويدلی سياسی - پوځی قوت باندې ددرېيم قوت په بدلولو برسيره، ددې قوت د رښتيني بالفعل استعداد ضمانت هم وکړي. درېيم قوت کېدای شي د شکل له مخې يوه انقلابي ښه ولري، خو، د ماهيت له مخې بايد يو اېډيالوژيک قوت وي. ديوه اېډيالوژيک نظام دنشتوالي په صورت کې به ددې قوت مهم جوړوونکي توکي په پوځو کارتوسو بدلېږي. بيا به داسلامي بنسټ والی او سخت دريځو دراغور غولولو لپاره ددرېيم قوت بدیل هومره کمزوری شي چې بيارغونه به يې دمشری

دې پرژور بحران سره مخ وي.

يو پياوړی او له سره په يوه سازمانی بنسټ سنبال افغان ملت کېدای شي د يوه بالفعل درېيم قوت د ايدیالوژيکي سازمانی هستې کار ورکړي. د درېيم قوت په ټولو جوړوونکو بالقوه سياسي توکو کې افغان ملت دمبارزې ددرې دېرش کلنې تشکيلاتی، سياسي او ايدیالوژيکي سابقې له مخې ددې دندې يو مناسب توکی دی.

افغان ملت په افغان بحران کې د درېيم قوت د جوړوونکو له نننيو توکو سره ان له پرون او آبل پرون نه آشنا پاتې شوی دی. افغان ملت له هرچانه مخکې د افغان بحران د حل لپاره د درېيم قوت د جوړېدو وړانديز کړېدی. افغان ملت تل له باچا او پير سره بڼه رابطه درلودلې او په افغان بحران کې يې دلويې جرگې او باچارول تائيد کړی دی. داخوا افغان ملت و چې له روسي پوځ او په کابل کې يې دخلق - پرچم له حکومت سره د جگړې د پيل په کلونو کې د پير محاذ نه پوځي او تشکيلاتي اوږه ورکړه. پير بنيادي او واقعيت هيڅکله له ياده ونه باسي. د درېيم قوت د جوړېدو په لاره کې به د پير درو حاني او د يوه موتي افغان ملت د سازمانی - ايدیالوژيک قوتونو التقاطي هلې ځلې په هر حال د درېيم قوت په گټه تمامې شي. خو، د يوه شيندلي ننني افغان ملت په صورت کې به دا گټه يوازې د محاذ وي.

افغان ملت لومړی په ۷۳-۱۹۶۴ دوره کې، بيا په ۹۲-۱۹۷۸ او بيا آن تر نن پورې د باچا په ضد کوم سياسي فعاليت نه دی کړی. په ۷۳-۱۹۶۴ دوره کې د افغان ملت مبارزه دوخت د حکومتونو په ضد وه. نو باچا بنيادي يو بالفعل درېيم قوت په جوړېدو کې د افغان ملت په اهميت او افغان ملت ته دخپل ضرورت واقعيت درک کړی وي. باچا بايد په خپل وجود کې د درېيم قوت د جوړېدو په اهميت، بيا د يوه سازمانی - ايدیالوژيک قوت په توگه ددې قوت د جوړېدو په ضرورت او اهميت او بيا هم افغان ملت ته ددې سازمانی او ايدیالوژيکي جوړونې ددندې دورسپارلو په ضرورت پوه وي.

۳- درېيم قوت د تصرف اړخ

پير:

تصرف په افغانستان کې د اسلام د ټولنيزې ستنې رول لوبولی دی (۷۳).
د تصرف د نقشبنديه او قادريه دوه پياوړې څانگې په افغانستان کې د پير يو
پير يو راهيسې له دولتي رسمي موسساتو نه آزادي خو پياوړی ولسي موقف
لري. همدې پياوړتيا افغان دولتونه درولي او غورځولي دي. په ۱۹۲۹ کې
د شاه امان الله د دولت په غورځولو، او ورسې د سقاو د زوي او محمد نادر خان
(۳۳-۱۹۲۹) د حکومتونو په درولو کې د نقشبنديه طريقي دمشر حضرت
شوربازار (مجددي) د فتوي گانو لاس و (۷۴).

دولتونو په ټولنه کې د روحانيت د بېخځن نفوذ له مخې هغوی ته د مهمو
دولتي پوستونو په وړ کولو د هغوی ننگه تر لاسه کوله. د دموکراسۍ د لسيزې نه
مخکې د پاچا په سلطنت کې روحاني کورنيو، مشرانو او ساداتو په سلو کې
۱۶، ۴ او پدې لسيزه (۷۳-۱۹۶۴) کې په سلو کې ۳، ۳ غټ دولتي پوستونه
اخيستي وو (۷۵).

د افغانستان د ملي اسلامي محاذ National Islamic Front of
Afghanistan دمشر پير سيد احمد گيلاني کورنی د قادريه او د افغانستان
د نجات د ملي جبهې National Liberation Front of Afghanistan
دمشر صبغت الله مجددي کورنی د نقشبنديه طريقي مشري لري. د دې دوو
مشرانو بېخځن روحاني شخصيت دلته په پاکستان کې د دوی د تنظيمونو په
جوړولو کې لدوی سره مرسته وکړه.

د خلق- پرچم حکومت او روسانو سره د جگړې په دوره
(۹۲-۸۸-۱۹۷۸) کې د درېيم قوت موقف پدې دوو تنظيمونو ونيول شو.
خو د حضرت «جبهې» په افغانستان کې د يورښتيني درېيم قوت سياستونو ته
انعکاس ورنکړ. دا تنظيم د «محاذ» او د مولوي محمد نبي محمدي د «حرکت
انقلاب اسلامي افغانستان» په شېر درې گوني اتحاد (منع مهالي اتحاد)
غړی و. حضرتان، د حضرت مريدان، پخواني بيروکراتان، ولسي مشران او يو
شمېر روښانفکران د حضرت د تنظيم غړي وو.

حضرت يو اخواني ډوله په اصطلاح معتدل روحاني مشرؤ. سره لدې چې افغان اسلامي بنسټپالو پرې هېڅکله هم سياسي اعتبار نه درلوده. خو، ده تل په افغان بحران کې دملي جريان مخه نيوله. د «پير» او «محمدي» په څېر، «حضرت» هم په افغانستان کې د شرعي دانفاذ غوښتونکي اود افغانستان دمستلې په حل کې يې د پخواني باچا محمد ظاهر رول تائيد اووه. په همدې ډول يې، د پير غوندې، افغان سياست ته د «شاه» نه، خود مشري په رول کې دهغه د بياراستنېدو غوښتنه هم کوله (۷۶). خو په ۱۹۹۲ کال دمجاهدينود اسلامي دولت مشري ته په رسېدو يې پخواني باچا له ياده ووت.

د اسلامي بنسټپالنې په گټه اودملي جريان په ضد، حضرت له افغان ملت سره جوړ نه و. په ۱۹۸۹ کال کې دراو لېښدې دمشورتي شوري دموقت ائتلافي حکومت او په ۱۹۹۲ کال کې دپېښور د تړون په اساس په کابل کې دمجاهدينود اسلامي دولت دمشر په ټاکل کېدو سره، اسلامي بنسټپالو او سخت دريځو دى ډير بڼه دملي جريان په ضد استعمال او درېيم قوت يې دده په بڼه کې نوم بدي کړ.

حضرت اوس دکوم تنظيم خاوند ندى. دده تنظيم هم د ۱۹۹۲ کال نه راپدې خوا له منځه لاړ دى. حضرت ددرېيم قوت په جوړولو کې مثبت نه، خومنفې رول لوبولى شي. دحضرت روحاني نفوذ دپخوا په پرتله ډېر راښکته شوىدى. په سيمه کې په عمومي توگه دتصوف دنويو مرشدينو په راپيدا کېدو سره دتصوف لرغوني پيران اومشران کرار کرار خپل لرغوني نفوذ له لاسه ورکوي. خو، په عمومي توگه دافغان ټولني دمحافظه کارې روحاني طبعې له مخې بنيابي حضرت ددرېيم قوت دکومي پرزې ځاي ونيسي.

دافغانستان ملي اسلامي محاذ دافغان سياست په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې ديوه بالقوه درېيم قوت يومحافظه کار ممثل، په پاکستان کې دجوړو شوو تنظيمونو ددرې گوني اتحاد غړى اوله ۱۹۹۲ کال نه راپدې خوا ديو درېيم بالفعل قوت دجوړولو له محرکينو څخه په اصطلاح يو محرک دى.

داخو ددرې گوني اتحاد ديوه وتلي غړي په توگه دمحاذ په وجود کې هم و چې، دزښته ډېرو پوځي، سياسي امکاناتو سره سره، بياهم درېيم قوت

دافغان بحران په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې بالفعل نه بلکې یو بالقوه قوت پاتې شو. خوهم یې په دې اوهم یې په ۹۷-۱۹۹۲ دوره کې، یعنې په کابل کې یې د خلق-پرچم د حکومت تر سقوط او بیا د طالبانو تر پوځي-سیاسي عروجه پورې د یوه بې زړه او محافظه کار سیاست په لوبولو دافغان بنسټپالو په تېره بیا په کابل کې د شمال ائتلاف د حکومت په ترکیب کې په پاتې کېدو یې، د درېیم قوت او په داسلامي نژادگر رادیکالیزم په ژرنده تویې کړې. محاذ، تر ډېره څه چې، ښکاري، ان تر ننه، د شمال ائتلاف د سیاستونو سره کوم ځانگړی او ښکاره اختلاف سره لدې چې نه ښيي، د دې ائتلاف د سیاستونو ښکار شوی هم دی.

سره لدې تولو، محاذ ډیپیر په وجود کې په افغانستان کې د یوه رښتیني، غیر روحاني، مسلمان او ملي جریان د قحط الرجال په نتیجه کې هم پروڼ او هم همدان د درېیم قوت یو مهم بالقوه توکی پاتې شوی دی. له همدې کبله پیر سید احمد گیلاني برسیره پر خپل روحاني نفوذ، د یوه ملي رسوخ څخه هم برخمن دی.

د محاذ غړي هم دافغان پخوانیو دولتونو بیروکراتان او لوړ رتبه مامورین، متقاعد پوځیان، مخور ولسی مشران، پخپله ډیپیر صاحب باسواده اوبې سواده مریدان او یوزیات شمېر روښانفکران دي. محاذ کوم ځانگړی گوندي تشکیل نلری. په ۱۹۹۲ کې هڅه وشوه چې دافغان ملت داساسنامې له مخې په محاذ کې یو گوندي ډوله تشکیلاتي سیستم منع ته راشي. خود محاذ ځینو ولسي او لیبرال ډوله مشرانو د حرکت په پښو وواهه.

۴- درېیم قوت مذهبي اړخ:

مولوي محمد نبي محمدي د پخواني پاچا د پارلمان غړی یو سنتي او نیمه معتدل ملادی، چې له ۱۹۷۸ کال نه یې په پاکستان کې دافغان جهادي اوو تنظیمونو په ترکیب کې دخپل تنظیم «حرکت انقلاب اسلامي افغانستان» مشري کوله. دده تنظیم لومړی دغیر بنسټپالو، منغمهالو، سنتي او غیر سیاسي ملایانو نه جوړ شوي و. خو پدې تنظیم کې پرته په چني، چټ، طالب، ملا، مولوي، مولانا اوشیخ الحدیث، چې دده د تنظیم اصلي کارکوونکي وو،

څه ناڅه سيکولر او د عقلي علومو فارغان هم ليدل کيده. د «محمدي» حرکت د درې گوني اتحاد د غړي په توگه د افغان بحران په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې له روسانو او خلق-پرچم سره په جگړه کې د درېيم قوت د يوه توکي ځاي نيولی و. په ۱۹۹۲ کال، په کابل کې د جهادي تنظيمونو د اسلامي دولت په جوړېدو سره دهغه تنظيم د صبغت الله مجددي او برهان الدين رباني په واکمنيو کې د وزارت څو څوکي لاس ته وروړي. له ۱۹۹۲ کال نه را وروسته په افغانستان کې د قدرت په سر په خپلو کې د اسلامي سخت دريځو او بنسټپالو په لويدلو سره دهغه زيات زيات درباني په خوا و. هغه يو، نيم غوندي محافظه کار ملادی، چې د سياسي تصميم نيونې او ابتکار استعداد، صلاحيت او جرئت نلري.

د يوه بنسټپال خو غير (اخواني- وهابي) او د يوه معتدل خو غير سيکولر، له بنسټپالو سره د شرعي د انفاذ او له سلطنت غوښتونکو سره د «سلطنت او اسلام» په منځ کې د توافق په سر د يوه جوړ (۷۷) ملا په توگه پخپله محمدي او يانور بڼه معتدل ملایان او علمای کرام (Ulema) د درېيم قوت د يوه توکي په توگه: په افغان سياست کې د درېيم قوت د مذهبي اړخ د ډکولو، د دې قوت په فتوی گانو د مذهبي مهرد لگولو او د بنسټپالنې او سخت دريځي په خوله د برغولي اېښودلو لپاره له نظره نشي غورځېدلای.

له ۱۹۷۸ راهيسې د کليوالي افغاني او پاکستاني مدرسو د نيمه باسواده فارغانو نه نيولی د دې ملايي تنظيم پوره باسواده ملایانو ورو ورو د سياسي اسلام او بې وچنيلې. د درېيم قوت د يوه مذهبي توکي په توگه له اتيايمې لسيزې راهيسې د يوزيات شمير طالبانو او ملایانو په روزلو، دې تنظيم د طالبانو د بنسټپال اسلامي تحريک د ننني پرسونل په برابرولو کې لوی لاس کړی دی. د طالبانو د مخالفينو په وړاندې د طالبانو د لاپياوړي کولو او هغوی ته د سياسي اعتبار په خاطر دلته، لکه مولانا فضل الرحمن، مولانا سميع الحق او دوی ته د ورته نورو پاکستاني سياسي ملایانو په هلو ځلو او د طالبانو د نورو پلوي شېکو د نفوذ له مخې د تنظيم په ۱۹۹۷ کې طالبانو ته تسليم شو.

۵- لویه جرگه:

جرگه د پښتونولۍ یو عمومي قانون دی. د پښتونولۍ یوزیات شمېر مقررات د جرگې له لارې عملي کوي. جرگه دمقننه، قضائیه او اجرائیه قوې په توگه (۷۸) دافغانی ټولني سیاسي کلتور گرځېدلی دی.

جرگه داشخاصو له خپلمنځي شخړو نه نیولې، دکورنیو، خپلوانو او قومونو مسایل پرې کوي. کوچنی جرگې یا مرکې کوچنی او لویې جرگې سترې ملي ستونزې حل کوي.

جرگې دیوه دولتي شوي رسمي ځواک په توگه په افغانستان کې ددولتي قدرت د عنعنوي مثلث په یوه راس کې ان تر ۱۹۹۲ کال پورې لاځای درلوده. مشرانو جرگه (Senate) او ولسي جرگه (National Assembly) په افغانستان کې دملي پارلمان (National Parliament) یامقننه قوې ددو جوړوونکو توکو په توگه په افغانستان کې د عنعنوي مرکو او جرگو یوه پرمخلې اودولتي شوې بڼه ده (۷۸*). برسیره پر دې، دلویې جرگې په غونډو کې به پارلمان او قضائیه قوې ددو گډوونکو غړو په توگه برخه اخیستله (۷۹). پدې مانا چې جرگه دیوه بیرته پاتې اوقیایلي ژوند دیوې پدیدې په توگه نه، بلکې دیوټولنیز اوسیاسي کلتور په توگه دپخوانیو آریایانو نه نیولې د پرمختگ او تمدن سره اوږه په اوږه ترمونږ رارسېدلې ده.

دافغانستان د ۱۹۶۴ کال داساسي قانون په ۴۵ ماده کې لویه جرگه دافغانستان دخلکو دستر قوت، واک او ارادې ښکارندویه موسسه وگڼل شوه (۸۰).

په عمومي توگه په تېرو څه باندې دوه نیمو پېړیو کې (۱۹۷۶-۱۷۰۹) شل لویې جرگې په افغانستان کې داساسي قوانینو دجوړولو، تصویبولو، دافغان دولتونو دتاسیسولو اونورو ملي ستونزو دحل لپاره تدویر شوې دي (۸۱). په بدو اوسختو ورځو کې دتصمیم نیولو دیوې باصلاحیته ملي موسسې په توگه لویې جرگې دافغانستان په سیاسي تاریخ کې مهم رول لوبولی دی. دمعاصر ملي تاریخ دخو لویو جرگو مثالونه خپله په خپله نن سبا لویې جرگې ته ددریم قوت په جوړولو کې بیا هم دیوې ملي باصلاحیته موسسې

حيثيت ورکوي: دکندهار په مانجه کې په ۱۷۰۹ کال دميرويس نيکه لويه جرگه له صفوي استعمار سره دمقابلې اوافغان دولت دجوړولو لپاره شوې وه (۸۲). د ۱۷۴۷ کال لويې جرگې احمدشاه بابا دافغانستان باچا وټاکه (۸۳). د ۱۹۲۴ کال لويې جرگې دهيواد اساسي قانون تصويب کړ (۸۴). د ۱۹۲۸ کال لويې جرگې دوخت د دولت پرمختيايي پروگرامونه تصويب او تائيد کړل (۸۵). همداراز د ۱۹۴۹ کال لويې جرگې دافغانستان او پاکستان ترمنځ دسرحدې اختلافاتو په اړه دافغانستان ددولت دسياستونو ننگه وکړه. همدې لويې جرگې د ۱۸۹۳ کال دديورنډ تړون، دافغان او انگرېز د ۱۹۰۵ او ۱۹۲۱ کلونو تړونونه او د ۱۹۱۹ کال دراوړلنډې تړون اونورتول هغه تړونونه فسخ کړل کومو چې دافغانستان او پاکستان ترمنځ په متنازع فبه ځمکو اړه درلوده (۸۶). په ۱۹۵۵ کال کې لويې جرگې بياهم دافغانستان او پاکستان ترمنځ دسرحدې اختلافاتو په هکله دافغانستان ددولت سياستونه تائيد کړل (۸۷). د ۱۹۶۴ کال لويې جرگې دهمدې کال دهيواد مشهور اساسي قانون تصويب کړ (۸۸). دمنځ مهالو جهادي تنظيمونو په گډون افغان مهاجرو په پاکستان کې په ۱۹۸۰ او ۱۹۸۱ کې په ترتيب سره په پېښور او کوېټه کې دافغانستان دمستلي دحل لپاره دوه مثلي لويې جرگې (۸۹) تدوير کړې. دامثلي لويې جرگې دپاکستان دحکومت او افغان بنسټپالو جهادي تنظيمونو دسخت عکس العمل سره مخ شوې.

لويه جرگه او ننني افغان سياست:

دا چې پخوا به (۱۹۷۸ نه وړاندې)، دلويو جرگو گډون کوونکي معلوم و نو دا بالقوه قوت به په آسانۍ سره په اني ډول په يو بالفعل قوت بدليده. دټولني دهغه وخت دقومي جوړښت اوشتوتولنيزو حاکمو فيوډالي، نيمه فيوډالي مناسباتو په بنسټ به په ملي کچ ددولتونو له خوا دلويو جرگو په تدوير کې دگډون کوونکو د «حقانيت» او «مشروعيت» سوال حل و. په دې برسېره، دلويو جرگو دپريکړو تعميل به هم دهېڅ ډول مشکل سره ځکه نه مخ کېده چې، جرگه ماران به دقضائيه قوې په حيث دقضايي واک، دمقننه قوې په حيث دستر قانوني واک او داجرائيه قوې په حيث به دغټ اجرائي واک لرونکي وو. خو اوس چې جگړې دافغانستان دټولني قومي جوړښت مات اوسره خوزولي

دی، نو دجرگې «مشروعیت»، دجرگه مارانو د «ټاکل کېدو» شرایط، اویا دجرگې دپریکړو د «عملي کولو» خبره دسوال سره مخ ده. داسلامي بنسټپالنې په سیاسي او ایډیالوژیک نفوذ برسیره چې په ټولنه کې د «سیاسي کلتور د یوې مهمې موسسې»^(۹۰) په حیث د لویې جرگې په ځای یوشمېر اخواني - وهابي شوي بانفوذه څېرې، وسله وال اوسیاسي ملایان نن سبا د «حل و عقد» دشورا غیر افغاني او نا آشنا بدیل وړاندې کوي، په ټولنه کې دجرگې دمنفي عواقبو په نتیجه کې د نفوذ دغنعنوي او پخوانیو محلي ستنو او شخصیتونو د لویدلو اویا یې په څنگ کې د دې ډول نویو څېرو په منځ ته راتللو سره، دجرگه مارانو د ټاکلو مسئله له یوې اودجرگې دحرکت د «عاملینو»^(۹۱) د ټاکلو مسئله له بلې خوا یوه جنجالي موضوع گرځېدلې ده.

داسلامي بنسټپالو له دغه ډول کلتوري اوسیاسي نفوذ سره سره، بیا هم په «نظري» توگه د لویې جرگې قضایي، تقنیني او اجرائي قوت خوندي پاتې دي. خو، په «عملي» ډول، سره لدې چې دافغانستان دخلکو اکثریت، روښانفکره قشر، یوزیات شمېر معتدل ملایان، قومي مشران، اومخوړ شخصیتونه، پخواني بیروکراتان او نور دافغانستان دمستلي دخل د لویې جرگې بدیل وړاندې کوي، بیا هم ددې جرگې تدویر، د تدویر ځای اودجرگې دپریکړو د تطبیق په لار کې ښکاره بنسټیزې ستونزې او خنډونه شته دي، چې په هېڅ ډول له نظره نشي غورځېدلای. همدلته ده چې، دخو پرله پسې هڅونه وروسته د لویې جرگې د تدویر په هکله حتی ډیر لومړني مثبت نتایج هم لاس ته رانغلل. خو، د «نظري امکاناتو» او «عملي ستونزو» له شته والي سره سره، د لویې جرگې تدویر نه «اسان» اونه خو هم «نه کېدونکی» کار دی.

دیوې بریالۍ لویې جرگې په لار کې لږترلږه درې اساسي ستونزې شته: یوه افغان پوه دجرگې دموثریت په اړه دجرگې «مشروعیت یا حقانیت» اود جرگې «دپریکړو تعميل» ددو مهمو ستونزو په توگه گڼلې دي^(۹۲). خو، پدې دوو ستونزو برسیره پخپله دجرگې دحرکت د «عاملینو» ټاکل هم درېیمه ستونزه ده. همدا درې ستونزې دیوې بریالۍ لویې جرگې په لار کې پراته ښکاره اولوڅ خنډونه دي. دجرگې د تدویر ځای، مالي ستونزې، نور اونور هغه

تکي دي چې بايد په نظر کې ونيول شي. په کار ده ، له اوسني بحران څخه د درېيم قوت په بدیل د افغانستان د ایستلو لپاره د دې قوت شته بالقوه امکانات هر یو په خپل ځای اوبنه استعمال شي. نو د لویې جرگې عاملین باید د درېيم قوت د یوه پیاوړي توکي په توگه لویه جرگه نوم بدې نکړي.

په بالفعل قوت باندې داوسني شته بالقوه درېيم قوت د بدلولو لپاره باید په افغانستان کې د دې قوت ټول بالقوه توکي په بالفعل قوتونو بدل شي. د شته بالقوه توکو څخه یوه هم لویه جرگه ده. د لویې جرگې د حرکت په عاملینو اتفاق، د لویې جرگې په گډون کوونکو یوه خوله کیدل او د لویې جرگې د پریکړو د عملي کولو لارې چارې په بالفعل قوت باندې د دې بالقوه توکي بدلېدل دي.

په بالفعل قوت باندې د لویې جرگې د بدلېدو په لار کې تر اوسه څه ناڅه ناکامې هڅې شويدي:

د لویې جرگې د حرکت لومړۍ هڅه په اسلام آباد کې د ۱۹۹۷ کال د جولای په میاشت کې د څه ناڅه اتیانو مخورو افغانانو، قومي متنفذینو ، روحاني شخصیتونو، دیني عالمانو، جهادي قوماندانانو، او د لوړو زده کړو خاوندانو په غونډه پیل شوه.

په بالقوه او بالفعل حالت باندې د جرگې د حرکت د عاملینو په پوهه باندې، چې گواکې د جرگې عاملینو به د لویې جرگې ټول لومړني پړاوونه، دهغې د بالقوه استعداد څېړل او په بالفعل قوت باندې دهغې د بدلېدو لاری گودرې څېړلي وي او بیا دې یې د حرکت له اسلام آباد نه پیل کړی وی، شک شته. اصلاً اسلام آباد د لویې جرگې د حرکت د پیل بڼه ټکي نه و. د ښکاره معیارونو له مخې د گډون کوونکو نه رابلل د جرگې « مشروعیت » له بحران سره منځ کړی و.

د اسلام آباد له غونډې نه دوه اونۍ وروسته د شمال ائتلاف په اېتکار د جرگې عاملینو په فرانکفورټ کې یوه بله دیارلس کسيزه غونډه جوړه کړه. د اسلام آباد د غونډې د تخریب په دود دې غونډې د افغانستان د مسئلې لپاره د لویې جرگې په ځای د حل کومه بله لار لټوله (۹۳). د فرانکفورټ په غونډه کې د شمال ائتلاف په گډون برسیره، د پخواني پاچا استازي هم گډون وکړ.

د فرانکفورټ د غونډې مالي امکانات د یونیکال د ټیلو امریکایي کمپنۍ

برابر کړي وو. ددې غونډې عاملین د قوماندان مسعود په بڼه کې شورای نظار، شمال ائتلاف یا متحده جبهه، یونیکال او د باچا استازی و.

لدې غونډې وروسته، په همدې کال د لویې جرگې د حرکت درېیمه غونډه په استانبول کې د شمال ائتلاف او یونیکال په گډمالي لگښت جوړه شوه (۹۴). دا غونډه هم د فرانسې د غونډې په څېر د لویې جرگې د حرکت په وړاندې یوه داسې کودتا وه چې شمال ائتلاف یې طراح، باچا او د جرگې وړاندېني عاملین یې کودتاچیان وو.

په قومي تعصب باندې د استانبول د غونډې ولاړ بنسټ، یوه هم د پښتنو له سیمو نه په انفرادي ډول د گډون کوونکو درابلولو پریکړه وه نه د تنظیمونو، سازمانونو، قومي یا غیر قومي ټولنو په نوم. داسې پریکړه چې له شمال نه یې گډون کوونکي د شمال ائتلاف په نوم رابلل (۹۵).

په لنډ ډول وېلای شو، چې د لویې جرگې حرکت په افغانستان کې د دواړو جگړه مارو قدرتونو، د شمال ائتلاف د نژاد پالنې او د طالبانو د اسلامي بنسټپالنې له خوا په پښو وهل کېږي: په پوځي بنسټ پیاوړي، خوله سیاسي پلوه کمزوري طالبان د لویې جرگې سیاسي قوت د ځان په ضد پیاوړی گواښ کوي او مسعود په ډېر مهارت، د ځان په گټه د لویې جرگې د ملي قوت د استعمال په لټه کې دی.

پدې ناکامو او یاخامو هڅو برسېره، بیا هم د شمال ائتلاف په ابتکار او د باچا د استازي په گډون د ۱۹۹۸ کال د جولای د میاشتې دین غونډه د جرگې د همدې عاملینو له خوا د ۱۸۰ تنو په گډون جوړه شوه. د جرگې د حرکت دا غونډه د «مشروعیت» په بحران برسېره، د تصمیم او پریکړو په بحران هم اخته وه.

داسې ښکاره دلایل لاندې چې گواکې پورتنی څلور هڅې دې د باچا د سر کال دروم د غونډې (جولای ۱۹۹۹) د از مینست لومړنۍ غونډې وبلل شي. پدې مانا چې د درېیم قوت یو بالقوه توکی، لویه جرگه، به ددې قوت د بل بالقوه توکی، باچا، د بالفعل کولو لپاره په کار لوېدلی وي.

خو، قوماندان مسعود له خپل پوځي قوت سره، د ننني درېیم بالقوه قوت د دوو مهمو توکو، لویې جرگې او باچا، د سیاسي زور په یوځای کولو،

غواړي د درېيم قوت بل پياوړی مخالف پوځي قوت ، د طالبانو متعصبه اسلامي بنسټپالنه، په افغان سياسي ډگر کې يوازې او ميدان وگټي.

۶- پخواني باچا:

۸۵ کلن باچا محمد ظاهر (۱۹۷۳-۱۹۳۳) په افغانستان کې د درېيم قوت يو ډير مهم غير پوځي، خو سياسي عنصر دی. د درېيم قوت په نورو جوړوونکو توکو کې د باچا غوره والی، په افغان ولس کې ټولو ته دهغه منلی شخصيت او محبوبيت دی. سره لدې چې، نن سبا په افغان سياست کې يو شمېر دخيلې، سياسي، پوځي حلقې او د اسلامي بنسټپالنې جگړه مار پوځي قوت د باچا دبیاراگر څېدو سره جوړندي، خوبيا هم باچا په عام ډول په پښتنو برسېره په غير پښتنو کې هم محبوبيت لري.

له سياسي پلوه د محمد نادر خان د سلطنت (۱۹۳۳-۱۹۲۹) له پېل نه د اسلام، افغانيت او تمدن يو (نامتناسب) ترکيب د دولت د ايډيالوژۍ په توگه ومنل شو. د محمد ظاهر د باچاهۍ په ټوله دوره کې دا ترکيب تعقيب او بيا چې کله د سلطنت په وروستيو لسو کلونو کې د باچا لاس پياوړی شو، نو پدې درې اصولو برسېره دموکراسي هم د يوه مهم سياسي اصل په توگه د دولت په پورتنۍ ايډيالوژۍ کې ځای ونيو (۹۶)، همدلته ده چې «ملي گرايي» او «دموکراسي» د باچا د سلطنت ميراث گڼل کېږي (۹۷).

په ۱۹۷۳ کې و چې باچا د يوې پوځي کودتا په نتيجه کې له سلطنت څخه گوښه کړای شو. په ۱۹۷۸ کې د خلق-پرچم د حکومت او بيا په ۱۹۷۹ کال په افغانستان باندې د روسانو د پوځي يرغل څخه راپدې خوا باچا کله کله په افغان سياست کې د برخې اخيستلو يوه نيمه سياسي هڅه کړېده.

په پاکستان کې د افغان مهاجرو په کمپونو کې په ۲۰،۰۰۰ کسانو کې د افغان اطلاعاتي مرکز (AIC) د ۱۹۸۷ کال د يوې عمرمي سروې له مخې د پخواني باچا، د تنظيمونو د مشرانو او قوماندانانو پلويان په لاندې ډول وو (۹۸):

-د پخواني باچا (محمد ظاهر) پلويان: ۱۴۳۳ کسان (۷۱،۶۵٪).

- ديوه خالص اسلامي دولت پلويان: ۲۵۰ کسان (۱۲،۵۰٪).
- ديوه مسلمان افغان (هرڅوک چې وي) پلويان: ۲۰۶ کسان
(۱۰،۳۰٪).

- د جهادي قوماندانانو:

دمسعود، عبدالحق، فريد، حقاني پلويان: ۳۵ کسان (۱،۷۵٪)
د جهادي تنظيمونو مشران:

د پير سيد احمد گيلاني، مولوي محمدي، پروفيسر رباني،
انجنير حکمتيار او نورو پلويان: ۹ کسان (۰،۴۵٪)

هغو کسانو چې نظر نه و ورکړی: ۶۷ کسان (۳،۳۵٪)

ټول ..... ۲،۰۰۰ کسان (۱۰۰ په سلوکې).

ښکاره ده چې، د باچا پلويان له ټولو زيات وو.

په ۱۹۸۱-۱۹۸۰ کلونو کې افغان مهاجرو دوه ځلي په پېښور او کوېټه کې، د مټلو لويو جرگو په ترڅ کې د افغانستان د بحران د سياسي حل لپاره د باچا په بياراستنېدو ټينگار وکړ^(۹۹). خود يوې محافظه کارې طبيعي او د افغان بنسټپالو له خوا د جگړې د انحصار له وجې، باچا په افغان سياست کې زياته علاقه ونښوده.

باچا يوازې او يوازې او هغه هم کله کله ديو منځگړي په توگه د ځينو اعلاميو په صدور په افغان سياست کې خپل رول خلکو ته په ياداوه. خو، کله چې په ۱۹۹۲ کال د لومړي قوت (خلق-پرچم) د حکومت د سقوط نه وروسته په افغانستان کې د قدرت سياسي خلا منځ ته راغله او دويم قوت افغان اسلامي بنسټپالي د سياسي قدرت په سر په خپلو کې سره ولويدل، په افغان سياست کې د باچا په رول اړوند ملي، سيمه ييز او نړيوال قوتونه لابتبه پوه شول. په ۱۹۹۴ کال، د افغانستان پوځي-سياسي ډگر ته د طالبانو په راتللو، د باچا نوم بياراژوندى شو. فکر کېده چې طالبان د باچا عسکر دي او باچاهم، وېل کېږي، په طالبانو غوليدلى و.

د افغانستان نشنلستانو او منځ مهالو قوتونو، د بېلو بېلو قومونو اکثره مشرانو او عام ولس د باچا د بياراستنېدو ضرورت وخت په وخت تائيد کړيدي.

خو بياچا کوم ځانگړی سياسي - پوځي سازمان يوه م نه درلود. درې گوني اتحاد، دافغان ملت گوند، آزادو شخصيتونو، کوچنيو سياسي کړيو او سرچينو، ځينو سيمه ييزو او نړيوالو محافلو وخت په وخت له بياچا سره تماس نيوه او هغه يې په افغان سياست کې ونډې اخيستلو ته هڅاوه. خو بياچا دهلو ځلو تيزوالي او مستقيمه برخه اخيستنه د ۱۹۹۷ کال داگست دمياشتې په وروستيو کې، دطالبانو په لاس دجلال آباد د سقوط نه وروسته، افغانستان ته دهغه دراتگ په اعلان پيل او بيا په همدې کال کې دلويې جرگې دحرکت دفرانکفورت او استانبول په دوو مقدماتي غونډو کې دهغه داستازي په گډون تعقيب شو. سره لدې چې افغانستان ته دهغه دورتگ بې وخته اعلان له يوې خوا او په دوو نوموړو غونډو کې دهغه داستازي گډون له بلې خوا دهبواد دسياسي - پوځي وضعي نه دباچا د دفتر دغلط استنباط له مخي دباچا اعتبار رابنکته کړ؛ خو بيا هم دې درې واړو هڅو په افغان سياست کې دباچا دډار او مضمرې محافظه کاري کنگل مات کړ.

د ۱۹۹۷ کال داگست په وروستيو کې دطالبانو له خوا دجلال آباد له نيولو نه دوه ورځې وروسته دباچا دفتر، هېواد ته دهغه دډېر ژر وروستنېدو اعلان وکړ. باچا فکر کړی و چې، طالبان په رښتيا هم دده دېې معاشه عسکرو په توگه دهغه لپاره جگړه کوي. طالبانو هم په ولس کې دباچا له نفوذ څخه په گټه اخيستو دخپلو پوځي پرمختگونو لمن آن تر کابله وغزوله.

له افغانستان څخه دروسانو له وتلو نه وروسته دالومړي ځل و، چې دطالبانو له خوا د جلال آباد په نيولو دافغانستان دمستلي دپوځي حل امکان پياوړی شو (۱۰۰). نوبيا په دومره وړونکي پوځي موقف کې باچا ته د «امارت» دورکولو شاته دطالبانو کوم منطق پروت و؟ داتول او تپول په افغانستان کې دشته سياسي - پوځي واقعيتونو او ديوه بنسټپال اسلامي تحريک له متن او غوښتنو څخه دباچا او دهغه دمشارورينو بې خبري ده.

برسيره پردې، دامريکي په کانگرس کې دکاليفورنيا ديوه وکیل روربرک له يوې شخصي سياسي هڅې سره، چې غوښتل يې دايران په ابستکار د «رياني - حکمتيار» دحکومت دجوړيدو په وړاندې دباچا پره ولړيوې؛ په پښتنو کې دباچا دمحبوبيت له سياسي قوت، په تاجکو او ازبکو کې په ترتيب

دمسعود او دوستم ددو پوځي قوتونو څخه دافغانستان لپاره د زعامت د يوه مثلث په جوړولو افغانستان د اسلامي بنسټپالنې له شر نه وژغوري (۱۰۱)، د باچا موافقه دهغه بله سياسي تيروتنه بښي.

په داسې حال کې چې د ازبکو او هزاره گانو پوځي قوتونه له پښو لوبدلي دي، د طالبانو اسلامي بنسټپالنې د يوه ورځ په ورځ پر مختلونکي او دمسعود نژاد پالنې د يوه ورځ په ورځ په شاتلونکي دوو بې ثباتو پوځي قوتونو په توگه، چې په ترتيب سره نن سبا دهېواد په سلو کې څه ناڅه ۸۵ او ۱۵ پراخوالي کنټرولوي، هېواد د يوه بدلېدونکي پوځي-سياسي حالت سره مخ کېږي. نو، باچا بايد په هېواد باندې د دغسې يوه کيفي او کمي پوځي-سياسي حاکميت په بنسټ چې د پښتنو د مطلق اکثريت، ازبکو، ترکمنو او هزاره گانو سيمي د طالبانو او د تاجکو او څه پښتنو گډې سيمي د قوماندان مسعود د کنټرول لاندې دي، د درېيم قوت د يوه مهم او عامل توکي په توگه د درېيم بالفعل قوت د جوړولو دلنډې او اوږدې مودې ستراتيژي عياره او جوړه کړي.

دمسعود د پوځي قوت په بنسټ له هغه سره د باچا يووالي نه يوازې د باچا کسرشان دی، بلکې د طالبانو د اسلامي بنسټپالنې په وړاندې يو پياوړی سياسي - پوځي مقاومت هم نشي جوړولی. د قوماندان مسعود له پوځي قوت سره د باچا ائتلاف يوازې او يوازې دمسعود يو غټ سياسي برياليتوب گڼل کېدای شي نه د باچا پوځي ابتکار. په خپله اوسنی مشورتي حلقه کې په پاتې کېدو سره به، قوماندان مسعود له باچا نه دهغې زينې کار واخلي چې له ختلو وروسته به يې راغورځوي.

په افغانستان کې په نژادې بنسټونو او د بېلتانه په غوښتنو له ولاړ شمال ائتلاف او د طالبانو د متعصبي اسلامي بنسټپالنې له شر نه د خلاصون، په افغانستان کې د زعامت د سياسي خلا د کولو، د سياسي استقلال د بيا اعادې، د ملي واکمنۍ او د خاورې د بشپړتيا لپاره درېيم بالفعل قوت په يوازې سياسي هلو ځلو نشي جوړيدای. د دوامره غټو ملي اهدافو اعاده په يوازې سياسي قوت نشي کېدای. د يوه بالفعل سياسي - پوځي درېيم قوت د جوړيدو نه پرته دا قوت بې مانا دي.

دبالفعل درېیم قوت ټول جوړوونکي توکي په عام او باچا په ځانگړي ډول باید په دې واقعیت پوه شي چې، دیو غیر پوځي - سیاسي، یوازې سیاسي درېیم قوت جوړول له شته سیاسي - پوځي واقعیتونو او نویو قومي غوښتنو څخه بې خبري او دیوه متمم په توگه له درېیم «سیاسي» قوت سره دمسهود د «پوځي» قوت یو ځای کول اولدې لارې یو بالفعل درېیم قوت جوړول په افغانستان کې دملي جریان اود رښتیني بالفعل درېیم قوت ځان وژنه ده.

داسلامي بنسټپالنې په پوځي قوت هم له سره باور نشي کېدای. په افغانستان کې یوازې او یوازې دنژاد پالنې او اسلامي بنسټپالنې ددواړو جگړه مارو پوځي قوتونو په ویلي کولو (له هرې لارې چې کېږي) دیو بالفعل درېیم قوت دجوړېدو لار او اریدای شي.

باچا باید ددرېیم قوت ټول جوړوونکي اساسي توکي، لویه جرگه، پیر، دافغان ملت گوند، او ددې په څنگ کې آزادي ملي حلقې، ملي شخصیتونه، دروشنفکرانو استازي، دټولو قومونو مشران، وطنپال روحانیون او ملایان، ټول په یوه «افغاني» بنسټ دیوه اویدلي ملي سازمان په توگه یوموتی کړي. خوله دې سره سره، ددرېیم قوت دتشکیلاتي او ایډیالوژیک یووالي اویه هیواد کې دملي ایډیالوژۍ دتعمیم په خاطر دیوې ایډیالوژیکي - سازماني هستې موجودیت دیو بالفعل درېیم قوت په جوړېدو کې هېڅکله هم له نظره نشي غورځېدلای.

په خټه پښتون خو په کلتوري لحاظ تاجک باچا ددرېیم قوت دجوړېدو لپاره له بل هرچانه زیات مستعد قوت دی. دویښې او ژبې دادول گډون او التقاطي تشخص باچا ته نن سبا په افغان سیاست کې یو بې ساري امکان ورکړی دی. خود باچا دپروني څلورېښت کلن سلطنت دخامې دموکراسۍ دلسیزې او دتېرو دوه نیمو لسیزو دجگړې اود افغانستان دقومي جوړښت دپروني نسبي کوشرونو دختلو په نتیجه کې له منځه تللی ملي پیوستون ښيي چې:

غیر پښتانه غټ او کوچني اقلیتونه اود کلتوري ستم لاندې پښتون اکثریت نه غواړي چې ددوی سیاسي او کلتوري حقوق دې بیا هم ټول ددربار د

پښتنو او دربار ته د نژدې تاجکو د انحصار غوښتنو په لاس تالا والا شي. باچا بايد پدې پوه شي چې پښتانه به هم نور هغه بې قېده اوبې شرطه ونه مني. پښتانه نه غواړي چې په پښتنو کې دې د باچا د قاطع محبوبيت نه په استفادې سره، شمال ائتلاف، متحده جيټه او يا مسعود درېيم قوت دخپلو پوځي غوښتنو نه څار کړي. داسې نشي کېدای چې باچا دې د پښتنو په يوازې سياسي او دشمال ائتلاف په پوځي زور راشي.

باچا او نشنلېزم:

نشنلېزم چې په افغانستان کې يې په دولسمه پېړۍ کې د لومړي او اتلسمه پېړۍ کې د دويم پښتانه نشنلېزم پړاوونه په برياليتوب ووهل، په نولسمه پېړۍ کې د افغان نشنلېزم خپل درېيم بشپړ تيایي پړاو ته ننوت (۱۰۲)، دا پړاو د باچا تر وخته رارسېږي.

د باچا د سلطنت څلورېم کلنه دوره د افغان نشنلېزم د بشپړ تيایي په درېيم سياسي پړاو کې، چې د نولسمې پېړۍ نه پيل او دده په دوره کې دخپل پخلي په يوه ځانگړي تېلور کې راغی، واقع ده. دومره چې د باچا د سلطنت وروستي لس کاله (د دموکراسۍ لسيزه) د افغان نشنلېزم د پخلي او تېلور لپاره بنه ثابت نشول. باچا د افغان نشنلېزم د درېيم بشپړ تيایي پړاو خالق نه، بلکې دی او دده سلطنت د افغان نشنلېزم د درېيم بشپړ تيایي پړاو محصول دي.

افغان نشنلېزم چې د نولسمې پېړۍ په وروستيو کې دخپل پخلي په بحراني، نويو او پخو پړاوونو کې راغی او په هيواد کې د ملي يووالي او قومونو ترمنځ د پيوستون په دود په شمال کې د قومي اجزاو يو متناسب بدلون تعقيب شو؛ د باچا په دوره کې يې، د بولر اقتصادي-کلتوري پروژو په تطبيق دخپل پخلي څو څو پاخه گامونه هم واخيستل.

په هيواد کې د ملي ايډيالوژۍ د تعميم او په «افغاني هويت» د بېلو بېلو افغاني قومونو په قناعت کې د باچا د سلطنت د دويمې لسيزې د تذکرې د ویش پروژې هومره اساسي رول ولوباوه لکه دده د سلطنت دخپلورمې لسيزې (۱۹۶۰ لسيزه) د پخوسر کونو شبکې چې د افغانستان د اساسي سياسي-اقتصادي حوزو په نښلولو نېل نېل افغاني قومي توکي په کلتوري او اقتصادي بنسټونو

سره نژدې کړل (۱۰۳).

هوايي او ځمکنی مواصلاتو، تيلي کمونیکيشن، راډيو افغانستان، اودنيونې او روزنې دپرمختگ له مخې په هېواد کې دنوي تحصيل يافته قشر په روزنې سره ددولت او ولس ترمنځ کلتوري، اقتصادي اوسياسي اړيکي نور هم پياوړي شول (۱۰۴).

داخو دباچا دسلطنت په دوره کې و چې دهيواد په شمال کې دکوچي اودبشين پښتانه دځای په ځای کونې داتلسمې اونولسمې پېړۍ دقومي اجزاو په تناسب کې دمثبت بدلون ملي پروژه تعقيب شوه او لدې سره جوخت دهيواد دشمال يوشمير غير پښتانه اقليتونه په جنوب کې ميشت شول.

په عمومي توگه افغان نشنليزم په اتلسمه اونولسمه پېړۍ کې دسياسي جغرافيايي دجوړښت په کار کې بوخت و. خو، په شلمه پېړۍ اوپه تېره بيا ددې پېړۍ په نژدې نيمايي موده يعنې دباچا په څلورښت کلن سلطنت کې يې برسېره پرنورو چارو داقتصاد، کلتور، قانون، اوتولنيز پيوستون په کار کې څه ناڅه پرمختگ هم وکړ.

دهيواد درسومي او ايکي يوې ژبې په ځای ددوو ژبو په منلو، دباچا سلطنت دملي ايډيالوژۍ دتعميم په لار کې دژبې دښتيز رول په نفې کولو سره دافغان نشنليزم په پخلي کې يومرگونی څنډه پېښ کړ.

په ۱۹۴۷ کال، دپاکستان دجوړېدو په وخت کې، دباچاسکوت په «ديورنډ لاین» پرتې دورې پوکړې.

دژبې او ختې په بنسټ په هېواد کې دقومونو د وېش له مخې سياسي او کلتوري حقوق په دموکراتيک ډول تامين نشول. دې کار په خپل وار دملي ايډيالوژي دتعميم پروسه لازم پرمختگ ته پرېښوده. له دموکراسۍ نه پخوا، تاجکو ته چې اصلاً دهېواد دنفوس په سلو کې دولس جوړوي (۱۰۵) په سلو کې ۲، ۲۹ غټ دولتي پوستونه (۱۰۶)، پښتنو ته چې دافغان نفوس په سلو کې لږترلږه ۶۳ جوړوي (۱۰۷) په سلو کې ۹، ۵۱ دولتي غټ پوستونه (چې اکثره به محمديانو ته رسېدل) (۱۰۸)، لکه څنگه چې مخکې هم وويل شول، ساداتو ته چې په افغان نفوس کې دپاملرنې وړ فيصدي نشي جوړولای، په سلو کې ۴، ۶،

نورو سني قومونو ته په سلو کې ټول ټال ٤٠٥ او اهل تشيع ته په سلو کې ١٠٨ داډول پوستونه ورکړل شوي وو^(١٠٩). د باچا د ډموکراسۍ په دوره کې دا ویش په دې ډول و: پښتنو ته په سلو کې ٥٦٠١، تاجکو ته ٣٣، ساداتو ته ٣٠٣، نورو سني قومونو ته ٥٠٥ او اهل تشيع ته په سلو کې ٢٠٢ غټ دولتي پوستونه رسيدلي وو^(١١٠).

باچا بايد پښتانه اکثریت او نورو کوچنیو قومي اقلیتونو ته په کم نظر او غیر سیاسي سترگه ونه گوري. هغه بايد پدې پوه وي چې پښتانه او نور کوچني اقلیتونه د جگړې په کلونو کې دنویو غوښتنو او تجربو سره آشنا شويدي. پښتنو په عمومي ډول د شپېتمې لسيزې او په ځانگړي ډول له ١٩٧٨ نه را پدې خوا دکمونستي او اسلامي راډیکاليزم او بنسټپالنې په دوو مخالفو قطبونو کې د وېش او ويلي کېدو او د جگړې د ناوړو ملي عواقبو په توگه په هیواد کې دنویو قومي - نژادي غوښتنو دراپور ته کېدو څخه نوې تجربې هم لاس ته وروړې دي. له یوې خوا د باچا د سلطنت دوروستی لسيزې خامې ډموکراسۍ اوله بلې خوا په افغانستان کې د خلق - پرچم حکومت او دروسانو پوځي مداخلې داقلیتونو او اکثریت ترمنځ بېخښن درزونه پیدا او لا ژور کړل. د ټولني په قومي جوړښت کې د پرچم د حکومت د لاسوهنې په نتیجه کې داقلیتونو غیر طبیعي ودې اوله اکثریت نه اقلیت ته د پښتنو درابښکته کولو هڅې په افغان ټولنه کې د ملي یووالي او پیوستون شپرازه له منځه یووړه. باچا باید ده چې د ٩٧-١٩٩٢ کلونو په دوره کې په بېلو بېلو څلورو قومي - سیاسي واحدونو باندې د هیواد د ویشلو ترخه واقعیتونه په نظر کې ونیسي.

داخو د ملي ضرورت په بنسټ نه، بلکې د اسلامي بنسټپالنې د جهانیني دوکتورین دې چې د سیاسي قدرت د انحصار لپاره د طالبانو تحریک د شمال د نژادي ائتلاف له پوځي قوت سره د جگړو په نتیجه کې نوموړي واحدونه له څلورونه دوو ته راښکته کړيدي.

باچا او نور باید په دې پوه وي چې: طالبان یو ایديالوژیک، مذهبي، سیاسي، بنسټپال، جلاقوم دی، نه پښتون دی، نه تاجک، نه پل او نه بل قوماندان مسعود ته د غیر پښتانه اقلیتونو او باچا ته د پښتانه اکثریت

دمشري ورکول، پښتانه په طالبانو پورې تړل او يا پښتانه په بنسټپالنې او سخت دريځي نوم بدي کول د پښتنو او غير پښتنو اقليتونو د سپکاوي او دوي ته په ټيټ نظر دکتلو نه پرته بله مانا نلري. غير پښتانه افغان قومونه هم بايد باچا ديوه افغان مشر په حيث ومني.

باچا بايد د يوې معقولې او متناسبې نمايندگي له مخې په افغانستان کې د «دولت» او «ټولني» د فزيکي او معنوي بيارغونې دکار په «افغاني» بنسټونو فکر وکړي. په افغانستان کې په «غير افغاني» روحیه د «دولت» او «ټولني» بيا جوړول د هېواد د تجزيې سره مترادف ناوړه ملي عواقب لري.

د هېواد اداري - سياسي يووالي په هېواد کې د ملي ايډيالوژۍ او افغان نشنليزم د پخلي يوبل پوخ گام دی. باچا د هيواد د قومونو او سمتونو په بنسټ ولاړ زوړ اداري سيستم بدل کړ. په ۱۹۶۴ کې د هيواد نوی اداري - سياسي سيستم ۲۹ اداري - سياسي واحدونو په نوم جوړ شو^(۱۱). پخوا به خلکو ځان په خپلو «قبيلو» او «خيلونو» ياداوه. پدې دوره کې وچې خلکو ځان په خپلو اداري - سياسي واحدونو ياد کړ. دا په افغانستان کې د نشنليزم د پخلي او ودې يوه ښه نښه وه. خودد موکراسۍ له لسيزې نه نيولې تر ننه پورې په هېواد کې د ملي پيوستون او اداري - سياسي يووالي په ضد د یرکار هم شوی دی. له ۱۹۹۲ کال نه وروسته وچې ځينو افغان اقليتونو په ښکاره د فدراليزم غير افغاني نقشي جوړې کړې. د دې ډول نقشو او غير ملي غوښتنو واقعيتونه بايد په سرسري نظر ونه ليدل شي. پکار ده چې باچا د هيواد د سياسي - اداري رښتني بيارغونې په خاطر پاڅه گامونه په نظر کې ولري. د دې ډول غير ملي او غير افغاني غوښتنو په راپورته کولو کې په کمونستي راډيکاليزم (۹۲-۱۹۶۴) برسېره، اسلامي بنسټپالنه (۱۹۹۹-۱۹۶۴) هم لوی لاس لري.

نو، ترخوچې د باچا تکتیک او ستراتيژي د نشنليزم د پخلي له عناصرو جوړه نشي، وړونکی او مثبت سياسي رول هم نشي لوبولای او افغانستان به د اسلامي بنسټپالنې د سقوط نه وروسته بيا هم د زعامت د يوې خطرناکې سياسي خلاسه مخ شي.

افغان نشنلېزم نه په پښتانه اکثریت د قاضي اسلامي بنسټپالنې اونه د اقلیتونو په ډېرو کوچنیو نژادي-قومي ټیټو کې تېلور موندلای شي. ملي ایدیلوژي او نشنلېزم یوازې او یوازې په افغان ټیټو کې پخپري اوبس.

باچا او دموکراسي:

د باچا د سلطنت څلورمه لسيزه وه چې، د ۱۹۶۴ کال لويې جرگې د هېواد د همدې کال اساسي قانون تصویب کړ^(۱۱۲). دموکراسي سره لدې چې په اصولو کې د سياسي پلوراليزم په توگه یو مترقي عمل و، خو د شته سياسي او ټولنيزو واقعیتونو په بنسټ د دموکراسي د لسيزې عواقب ډیر ناوړه وو. په یوه خام ذهني سياسي چاپیریال کې دموکراسي د مثبتو په ځای منفي او ناوړه ملي عواقب وزيږول. دواړو، هم کمونستي او هم اسلامي راډیکاليزم او بنسټپالنې وده وکړه او په افغانستان کې یې د «دولت» او «ټولني» څو سوه کلنه افغاني شېرازه سرکې کړه. اوس د اهيله کيږي چې باچا دخپلې خامې دموکراسي د لسيزې په ناوړو ملي عواقبو پوه وي. اوس په افغانستان کې د دموکراسي مرحله نده. د هيواد د سياسي جغرافياې او په هيواد کې په «افغاني» بنسټونو د «دولت» او «ټولني» فزيکي او معنوي بيارغونه، په یوه وسپنيز نظم او ضبط کيږي. اوس د مضمرو محافظه کار یو اوبې ځایه سياسي مصلحتونو وخت ندي.

باچا او اسلام:

افغانستان د تل لپاره یو اسلامي هيواد پاتې شويدي. د باچا د سلطنت په دوره کې هم افغانستان یو اسلامي دولت و. اسلام د افغانستان رسمي دين او حنفي فقهې د هيواد حاکم شرعي نظام جوړاوه^(۱۱۳). لکه څنگه چې مخکې هم وبل شوي دي، د اسلامي شرعي په بنسټ ولاړ قضايي نظام يا قضائيه قوي (Judiciary) په افغانستان کې د دوو مقننه (Legislature) او اجرائيه (Executive) قوو سره د سياسي قوت عنعنوي مثلث جوړاوه^(۱۱۴).

په ۱۹۲۹-۱۹۱۹ دوره کې و، چې دولت د اساسي قانون ۵۳ د مادې په اساس د قضائيه قوې لرغوني استقلال او واک ته په احترام سره، هغه مقبده کړه. د فقهې او قضايي چارو د یو شمېر پوهانو په مرسته و چې دولت پدې دوره

کې د بوه قضايي او مدون جزايي قانون په توگه د «تمسک قضاة امانية» په نوم دوه ټوکيزې رسالې د قاضيانو بې حده قضايي واک او اختيار ته حدود وټاکل (۱۱۵).

برسېره پردې، په همدې دوره کې وچې يوله بل څخه د حقوق العبد او حقوق الله په بيليدو سره په قضايي او حقوقي چارو کې د پوليسو او ولايتي جرگو لاس پياوړی شو (۱۱۶).

په ۱۹۲۹-۳۳ کې وچې قضائيه قوه يو ځل بيا دسترواک خاونده شوه (۱۱۷). دې قضايي واک د پاچا د سلطنت دورې ته هم غزونې وکړې. خو دومره چې د شرعي قوانينو په څنگ کې سيکولر قوانين هم دور ځنيو ضرورتونو سره موازي د ژوند په بېلو بېلو اجتماعي، اقتصادي چارو کې تدوين او نافذ شول (۱۱۸).

درېیمه برخه

لنډيز

* ددموکراسۍ په لسيزه کې درې ډوله سياسي جريانونه ددرې سياسي قوتونو په توگه منځ ته راغلل:

* کمونستان، لومړی سياسي قوت

* اسلامي بنسټپالنه، دویم سياسي قوت

* ملي جريان، درېیم سياسي قوت

* په ۱۹۷۸ کال، درېیم قوت کمزوری، خو لومړي او دویم قدرت بشپړ سياسي، ايډيالوژيک او پياوړی سازمانی تشکیل درلود.

* په همدې کال د لومړي قوت (خلق-پرچم) په لاس د سياسي قدرت په نيولو، دویم قوت، اسلامي بنسټپالنه په ټوله ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې د ډېر غټ سياسي - پوځي امکان په ترلاسه کولو د هيواد د آزادۍ جگړه په يوې داسې بشپړې مذهبي جگړې بدله کړه چې، په نتيجه کې ملي جريان يا درېیم قوت نه يوازې دا چې د اسلامي بنسټپالنه په کمين کې گډ شو، بلکې:

* پدې دوره کې د درېیم قوت يا ملي جريان مورچل د تصوف د نقشبنديه (حضرت) او قادريه (پير) طريقو په دوو مشرانو او يوه ملا (محمدي) ونيول شوه. د تصوف او مذهب دا سياسي امتزاج د «درې گوني اتحاد» په نوم ياد شو. د همدې اتحاد په وجود کې درېیم قوت په يوه دویم لاس پوځي-سياسي او غير ايډيالوژيک موقف کې راغی:

* درېیم قوت ددموکراسۍ په لسيزه کې د «افغان ملت» او «مساوات» په بڼه کې يو کمزوری ايډيالوژيک قوت و؛ په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې د «درې گوني اتحاد» په بڼه کې يو غير ايډيالوژيک پوځي-سياسي قوت شو. خو

درېيم قوت نه يوازې داچې، نن يو ايديالوژيک قوت نه دی، خپل پرونی پوځي موقف يې هم له لاسه ورکړی دی.

* په کال ۱۹۹۲ کې د لومړي قوت په چپه کېدو سره، دې په نامه درېيم قوت په کابل کې د دويم قوت د حکومت په وړاندې خپل پوځي-سياسي موقف له لاسه ورکړ. په نتيجه کې دافغان نشنليزم د څوسوه کلن سياسي قدرت دستگاه دويم قوت (اسلامي بنسټپالنې) بڼه له پښو وغورځوله.

* ويلاي شو چې: په افغانستان کې درېيم قوت نه يوازې په بالفعل بلکې د يوه مستقل بالقوه قوت په توگه هم لامنځ ته ندی راغلی. دومره ده چې د درېيم قوت او ياملي جريان د جوړيدو لپاره څه انرژي ذخيره شوې ده.

* په ۹۷-۱۹۹۲ دوره کې نژادگري اسلامي بنسټپالنې په شمال او سوچه اسلامي بنسټپالنې او سخت دريځی په جنوب کې د اسلامي بنسټپالنې د دوو سره وړاندوړلو په توگه، د خپل د بنمن لومړي قوت خلق-پرچم د حکومت د چپه کېدو نه وروسته په هېواد کې د زعامت سياسي خلا ډکه نکړای شوه.

* له ۱۹۹۴ څخه، په جنوب کې د سوچه اسلامي بنسټپالنې او سخت دريځی څخه د دوسلي په اخیستلو، دافغاني او پاکستاني مدرسو د طالبانو او نويو سياسي شوو ملايانو څخه جوړ د طالبانو اسلامي تحريک په هيواد کې د سياسي قدرت د نيولو کار پيل کړ.

* د طالبانو تحريک ځينو درېيم قوت ويا له خوداسي نه وه: دا خو پرونی سترې شوې بنسټپالنه او سخت درېځي وه چې د يوه نوي ننني سياسي - پوځي بدیل په توگه د طالبانو په وجود کې سره يو موټي شوه. نو، طالبان په ايديالوژيک او سياسي بنسټونو د دويم قوت (اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم) ادامه ده، نه درېيم قوت.

* د طالبانو اسلامي تحريک او شمال ائتلاف اوس د قوماندان مسعود په بڼه کې، دواړه په افغانستان کې د دويم قوت، اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم سره نښتي دي. يو ددې بنسټپالنې ادامه او بل يې داسې نژادگره انشعابي څانگه ده چې ددې بنسټپالنې په ۹۲-۱۹۷۸ عروجي دورې کې يې په ښي ودې برسېره، نورې نژادي ډلې ټپلې هم د خپلې چينې او پگړۍ لاندې

راوستې: د اسلامي بنسټپالنې د ادا مې په دود د طالبانو اسلامي تحریک افغانستان سیاست یوغل بیا انحصار او دشمال ائتلاف په بڼه کې دې ناکامې اسلامي بنسټپالنې نژادې لار و نیوه نو په زغرده ویلای شو چې «شمال ائتلاف» او «طالبان» دواړه په افغانستان کې د دویم قوت توکي دي.

***

* د یوه بنسټپال خو غیر (اخواني-وهابي) او د یوه معتدل خو غیر سیکولر ملا په توگه به «محمدي» په افغانستان کې د درېیم قوت د تجهیز په صورت کې، ښایي بیا هم د پاچا لار ونیسي.

* د حضرت د فقهې د انفاذ غوښتنه یوه ډیره زړه اونه غوښتنه ځکه ده چې، هیچا هم تر اوسه پورې په افغانستان کې د دې غوښتنې مخالفت ندی کړی. دهغه د پاچا د بیا راستنیدو غوښتنه یوه اساسي او رښتیني غوښتنه نه ده. د یوه ملي ضرورت په توگه هغه د پاچا بیا راستنیدلو او د درېیم قوت جوړیدو ته د شک په سترگه گوري.

* د ملي گرابی او روحانیت التقاطي شخصیت دي چې پیر، نن سبا له ملي او روحاني دواړو سرچینو څخه اوبه خور لري. ښکاري چې، هغه درېیم قوت او دهغه په راس کې پاچا یو ملي ضرورت گڼي.

* افغان ملي جریان، یو شپږ مسلمان، خو غیر روحاني او غیر مذهبي جریان دی.

* تصوف او مذهب دواړه، له ملي بڼې او بنسټ نه پرته، په یواځې ځان نشي کولای درېیم قوت جوړ او رهبري کړي. پیر ښایي په تمامه مانا خو، حضرت څه ناڅه ښایي د دې جریان روحاني او محمدي بې مذهبي توکي شي.

* په ۱۹۸۹ کې د راولپنډۍ د مشورتي شوري له خوا جوړ د یوه پردې موقت ائتلافي حکومت او بیا د پېښور د تړون له مخې په ۱۹۹۲ کال په کابل کې د مجاهدینو د اسلامي دولت د مشر په توگه د حضرت ټاکل، ښایي توجیه شي. خو، د یوه ملي جریان د یوه لومړي گام په توگه د یوه بالفعل درېیم قوت په راس کې د تصوف او مذهب درول د ملي جریان تحریفول دي.

***

* دیو غیر پوځي - سیاسي ، یوازي سیاسي درېیم قوت جوړول له شته سیاسي - پوځي واقعیتونو او نوو قومي غوښتنو څخه بې خبري او د یوه متمم په توګه له درېیم سیاسي قوت سره دشمال ائتلاف د پوځي قوت یوځای کول اولدې لارې بالفعل درېیم قوت جوړول په هیواد کې دملي جریان اورښتیني بالفعل درېیم قوت ځان وژنه ده.

* په یوه سره اویدلي پوځي - سیاسي قوت باندې د درېیم قوت د بدلولو له پاره ددې قوت په بېخ اویستنې کې د یوې ایډیالوژیکې سازمانې هستې ځای په ځای کول به د یوه رښتیني بالفعل درېیم قوت ضمانت وکړي.

* درېیم قوت کېدای شي د شکل له مخې یوه ائتلافي بڼه ولري. خو، د ماهیت له مخې باید یو ایډیالوژیک قوت هم وي. د یوه ایډیالوژیک نظام دنه موجودیت په صورت کې به دا قوت ډیر ژر سره و شیندل شي. بیا به دنژاد پالنې او اسلامي بنسټپالنې دراغور ځولو له پاره د درېیم قوت بدیل له پښو لویدلی وي.

* داخو یوه ایډیالوژیکه ساه ده چې ، له درېیم قوت نه یو په پښو ولاړ سیاسي (یا بالقوه یا بالفعل) قوت جوړوي. یو غیر ایډیالوژیک درېیم قوت په هیواد کې د پوځي بدلونونو په نتیجه کې هیڅکله هم خپل سیاسي ثبات نشي ساتلی؛ ځکه:

* داسې نده چې ، یوازي او یوازي د دوو سره وړانو پوځي - سیاسي قوتونو په جګړه کې یو بل ، یا منځګړی یا مخالف ، پوځي - سیاسي قوت درېیم قوت دی. درېیم قوت د خپل ایډیالوژیک موقف له مخې درېیم قوت ګڼل کیږي ، داموقف نن سبا په افغانستان کې پرته له یوه «ملي جریان» څخه ، د «سیاسي انډیښنو» بل هیڅ یو «جریان» نشي خپلولی.

***

* په افغانستان کې په «غیر افغاني» روحیه د «دولت» او «ټولنې» بیا جوړول د افغانستان د ټوټه کېدو سره مترادف ناوړه سیمه ییز عواقب لري او په «افغاني» بنسټونو د «دولت» او «ټولنې» بیا رغونه د درېیم قوت په بڼه کې دملي جریان اساسي دنده ده. نو ، دنن یو «رښتیني بالفعل درېیم قوت» د سبا د یوه «بشپړ ملي جریان» له متن سره نامترادفه مانا نشي لرلی.

په لنډه ډول، د درېیمه بالفعل قوت د جوړېدو کورنۍ ستونزې او خامۍ کېدای شي:

* د باچا محافظه کاري، خوشباوري او زړښت؛
* په باچا کې د شمال ائتلاف سیاسي نفوذ او په دې ائتلاف باندې دهغه زړه تړل؛

* د افغان ملت گوند شیندلی او غیر سازماني حالت؛
* او د پیر په محافظه کاره طبعه کې د شمال ائتلاف یا شورای نظار نفوذ وگڼل شي.
نو:

* د درېیم قوت بنسټیزه خامي نن سبا په هغه کې په ښکاره او پټه د قوماندان مسعود د شورای نظار او یا د شمال جگړه مار قوت زیات سیاسي نفوذ، د دې قوت شیندلی سازماني حالت او غیر پوځي موقف دی.

خو: درېیم قوت د خپلو خامیو او ستونزو دلیری کولو په صورت کې، چې نه آسان او نه، نه کیدونکی کار دی، ډېر پیاوړي امکانات هم لري:
* د درېیم قوت څلور مهم جوړوونکي توکي:

باچا دیوه دولتي، لویه جرکه دیوه ملي، پیر دیوه روحاني او افغان ملت دیوه سازماني - ایډیالوژیک قوت په توگه کولای شي دیوه داسې درېیم قوت بنسټ کېږدي چې په یوه بالفعل سیاسي قوت برسېره، د ډېر ژر پوځي کېدو استعداد هم ولري.

* هسې یوه نیمه کوچنی سیاسي - نژادي حلقه او یو شمیر ځواکمنې خپلواکې څیرې چې په اسلامي بنسټپالنه کې زیات مالي امکانات لري، د درېیم قوت او ملي جریان په وړاندې د مخالفینو پیاوړی کتار نشي جوړولای:
* د درېیم قوت اصلي مخالفین اسلامي بنسټپالي (وها بیان - اخوانیان) او نوي سیاسي شوي وسله وال ملایان دي، چې د درېیم قوت د ټکولو او تکفیر د «آیت» او «حدیث» ډکې وسلې جوړولی شي.
* یو بالفعل درېیم قوت په اوسنیو شرایطو کې نشي کېدای، د ضرورت

په بنسټ، یو ناپییلی قوت وي، دا بالفعل درېیم قوت به خاماڅا دلویډیز په مرسته جوړېږي:

* له هرڅه نه مخکې په کار داده چې، هېواد له درې دښمنو: بهرنی لاس اچونې، نژاد پالنې او اسلامي بنسټپالنې وژغوري.

***

* لومړي قوت دکمونستي او دویم قوت داسلامي سخت دریځیو او محافظه کاریو په ښو کې دخلکو په ټولنیز، کلتوري، عقیدوی او اقتصادي ژوند کې په لاسوهنو، ټولنه یوغل ددوی د پرونی «بې دیني» او بل ځل ددوی دنننی «سخت دیني» په ضد په دښمنی او وړانی کې راوسته. گاونډی یرغل په خپلو پوځي، سیاسي او یادواړو ښو کې لومړی، ددې قوتونو او ټولنې په منځ کې دې دښمنی او وړانی ته لمن وو هله او بیایي له شمال او جنوب دواړو څخه په پوځي او سیاسي بنسټونو ددواړو قوتو ننگه وکړه.

* دلومړي او دویم، دواړو قوتونو دانقلابي تیوریو په وړاندې دشتو افغان ټولنیزو، کلتوري او سیاسي واقعیتونو حساسیت او ټکر دومره سخت ؤ چې نه یوازې پخپله «افغان دولت» او «افغان ټولنه» له پښو ولوېده، بلکې ددې قوتونو دانقلابي تیورو په نوم حقانیت یې په رښتیا چې غلط ثابت کړ:

* لکه څنګه چې دلومړي قوت دانقلابی تیوری، د ماتې پیل افغانستان ؤ، نړیوال اسلامي راډیکالیزم او بنسټپالنې هم دامزل له همدې ټکي پیل کړيدي.

* اسلامي بنسټپالنه او سخت دریځي دخپل سیاسي قدرت په اخواني، اخواني - نژادي ښو کې (۹۷-۱۹۹۲) یوغل اویا دطالبانو په نوم دخپلو سیاسي ملایانو (دیني علما) دسیاسي قدرت (۹۹-۱۹۹۷) په بڼه کې په پاتې راتللو، دسیاسي اسلام دنړیوالو راډیکال مشرانو، سید قطب، مولانا ابوالاعلیٰ مودودي او آیت الله خمینی دکتورین په عملي ډول له ماتې سره مخ او داسلامي دولت دټولواک ټولي په توګه ددیني عالمانو (Ulema) اویا سوچه اخوانیانو - وهابیانو دولت په افغانستان کې دنړیوال سیاسي اسلام لپاره یوه ناکامه تجربه شوه.

څلورمه برخه

نتيجه او وړانديز

پداسې حال کې چې، په يوه لاس کې د ټوپک او په بل کې د قرآن په نيولو، لاهم د اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم لاس د افغان ټولني په نبض ايښی دی، نو د دې دويم قوت، بالفعل ماتول له لاندې نه پورته په انقلاب او پاشخون، لږ تر لږه، نن نه ښايي:

* له لاندې نه، د يوه انقلاب لپاره نه لايو بالفعل، پوځي او ايډيالوژيک درېيم قوت منع ته راغلی اونه لا افغان سياسي تاريخ په «آيت» او «حديث» باندې د دويم قوت په څير بل مجهز قوت پيژني؛ نو:

* د بنسټپالنه هم په کار ده، له پاسه، پخپله د بنسټپالنې، نيمه بنسټپالنې او اعتدال په تفکيک، د يوه نه، بلکې، د څو خپلمنځيو پوځي تصفيو په نتيجه کې د اعتدال پوريو ته په ورر سېدو خپل ځای درېيم قوت ته پرېږدي. دا خو څکه چې:

* د يوه نا مسلمان رژيم په نوم، داخو لومړی قوت، کمونستي راډيکاليزم ؤ، چې، دلاندې نه، د يوه انقلاب په نتيجه کې چې، د سرچه مسلمان رژيم په نوم يې، دويم قوت، اسلامي راډيکاليزم سياسي قدرت ته ورساوه، له پښو ولوېد.

اخيستنځي او يادښتونه

۱) وگورئ صباح الدين كشككي، دهه دموكراسي، ۱۵۰-۱۵۶ مخونه، دافغانستان دجهاد دثقافتي شورا له خپرونو څخه، ۱۳۶۵ لمريز كال.
۲) له دې جريان څخه اوس يوازې او يوازې افغان ملت دافغانستان په ننني سياسي ډگر كې څه ناڅه سياسي حضور لري.

3) L. Dupree, Afghanistan, 1980, p. 499.

3*) Ibid, p. 691.

۴) بنياد گرايي كهن وواپسين، افغان ملت جريده، ۷۱-۷۰ پرله پسې گڼه، ۱۹۸۸ كال.

5) Mohammad Enam Wak: "Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism" : Wak Foundation for Afghanistan, Peshawar, 1999, p. 22.

۶) صباح الدين كشككي، دهه دموكراسي، ۱۴۲ مخ.

۷) پورتنی اخيستنځی، ۱۴۵ مخ.

۸) وگورئ دافغانستان دخلكو ددموكراتيك گوند مرامنامه.

9) Beverley Male (1982): Revolutionary Afghanistan, Croom Helm Ltd, 2-10 St John's Road, London SW 11, p.107.

10) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", in Jack Goldstone, Ted Robert, and Farrokh Moshiri (eds), Revolutions of late 20th century. (Boulder: Westview Press, 1991), pp. 162-193.

11) Kakar, 1979, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

12-17) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

18) Gupta, 1986, Ibid.

- 19) Beverly Male, p.110, op. cit
- 20) Glukhoded, 1978, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
- 21) Mukherjee, 1978, Ibid.
- 22) Beverley Male, p.111, op. cit.
- 23) Ibid, p . 112.
- 24) Mukherjee, Glukhoded, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
- 25) Halliday, 1988, Ibid.
- 26) Shahrani, 1984, Ibid.
- 27) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
- 28) وگوری زاهد احمدزی، دشیخ الاسلام محمد بن عبدالوهاب سلفی اصلاحی تحریک دنورو پہ نظر کی، ۱۳-۱۷ مخونه، پینبور، پاکستان،
جماعة الدعوة إلى القرآن والسنة له خير و نونو شخه.
- 29) پورتنی اخیستنخی، ۶۲-۶۴ مخونه.
- 30) See Anwar-ul Haq Ahady, The Decline of Islamic Fundamentalism, Journal of Asian Studies, XXVII, 3-4 (1992).
- 31) Khomeini, 1981, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
- 32) Akhavi, S., 1982, Ibid.
- 33) Anwar-ul- Haq Ahady, "The Decline of Islamic Fundamentalism", p . 231. op cit.
- 34-37) Ibid, pp. 231-234.
- 38) Pipes (1983), See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
- 39-40) See A. Ahady, "The Decline of Islamic Funda-

mentalism, pp. 231-234, op. cit.

41) Mohammad Enam Wak: "Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism", 1999, P. 3, op cit.

42) Ibid, p. 8 .

43) Ibid.

44) Ibid, Preface, p. 8 .

۴۴*) د شهادت جریده، ۳۰ جولای، ۱۹۹۲، پېښور.

45) A research conducted by Wak Foundation For Afghanistan (WFA), 1997-1999, Peshawar.

46) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

۴۷) انجنیر استقلال (محمد انعام واک)، دافغان ملت جریده، دویمه دوره، لسمه گڼه، څلورم مخ، ۱۹۸۹، اپریل، پېښور.

48) Daily "The Frontier Post" (Weekend Post), P.8 ,
March 17, 1995, Peshawar.

۴۸*) زما خپله خبرنه (مؤلف).

49) Mohammad Enam Wak, op.cit., p. 24.

۵۰) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال د خپرې شوې مرامنامې دویم مخ.

۵۱) پورتنۍ مرامنامه، درېیم مخ.

۵۲) رر رر ۳-۵ مخونه.

۵۳) رر رر دویم مخ.

۵۴) رر رر

۵۵) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال د خپرې شوې مرامنامې لومړی مخ.

۵۶):

- صباح الدین کشککي، دهه دموکراسي، ۱۵۴ مخ.

- وگورئ له ۱۹۷۳ نه وړاندې دافغان ملت دگوند نشراتي ارگان، افغان

ملت خپرې شوې گڼې.

L. Dupree, Afghanistan, 1980, p. 612.

۵۷) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال دخپړې شوې مرامنامې درېيم مخ.

۵۸) همدا مرامنامه .

۵۹) وگورئ: ددې گوند د ۱۳۵۲ لمريز کال مرامنامه، ددې گوند د

۱۳۷۵ لمريز کال (۱۹۹۸) خپره شوې مرامنامه، په کابل، پېښور او اروپا کې

ددې گوند د مرکزي نشراتي اورگان «افغان ملت» ټولې خپړې شوې گڼې، او په

پېښور کې ددې گوند دويم نشراتي اورگان «استقلال» خپړې شوې گڼې.

۶۰) صباح الدين کشککي، دهه دموکراسی، ۱۵۴ مخ.

۶۰*) دافغان ملت جريده، د ۱۹۶۶ کال د دېسمبر د مياشتې د ۲۷ نېټې

گڼه. (L. Dupree, Afghanistan, 1980, p. 612)

۶۱) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال دخپړې شوې مرامنامې اوم مخ.

۶۲) انجنير محمد انعام واک، په افغان بحران کې د دريم قوت او دهغه

دستراتېژي په هکله ځينې واقعيتونه، (په انگرېزي ژبه) افغان ملت جريده،

اتم مخ، ۱۹۸۸ کال، ديارلسمه او خوارلسمه گڼه، پېښور.

۶۳) پورتنی اخیستنځی .

۶۴) دافغان ملت گوند اعلاميه ۱۹۸۹ کال د مارچ مياشت.

۶۵) وگورئ د شهادت جريده، ۱۳۶۸ لمريز کال، د جوزا د مياشتې لسمه،

پرله پسې گڼه - ۱۸، دولسم کال، پېښور.

۶۶) وگورئ ونېښځی (انجنير محمد انعام واک)، دافغان ملت

د گوند د اعلاميې په هکله د شهادت د جريدې څفلند نظر ته يوه سرسري کتنه،

دافغان ملت جريده، لومړی، درېيم او اوم مخونه، د ۱۳۶۸ کال د غويي او

غبرگولي مياشتې، اتلسمه او نولسمه گڼه، پېښور.

۶۷) وگورئ انجنير محمد انعام واک، ستراتيژي قدرت سوم در برابر

ستراتيژي های چپ و راست برنده است؟ دافغان ملت جريده، دولسمه گڼه،

لومړی او دويم مخونه، د ۱۹۸۸ کال د جولای مياشت، پېښور.

وگورئ انجنير واک، په افغان بحران کې د دريم قوت او دهغه دستراتېژي

په هکله ځينې واقعيتونه (په انگرېزي ژبه)، افغان ملت جريده ۱۳-۱۴ گڼه،

- اگست، سېتمبر میاشتي، ۱۹۸۸ کال، پېښور.
- ۶۸) وگورئ دسباوون زيری، دمجاهدینو دموقت انتلافي حکومت خپروونکی اورگان، څلورمه گڼه، داگست میاشت، ۱۹۸۸ کال، پېښور.
- ۶۹- وگورئ انجنیر واک، انعکاساتي مربوط به ستراتیژی قدرت سوم، افغان ملت جریده، ۱۳-۱۴ گڼه، ۱۹۸۸ کال، پېښور.
- ۷۰) وگوري ۶۲ اخیستنځی.
- ۷۱) دافغان ملت جریده، پنځم مخ، ۱۹۹۵ کال، مارچ-اپریل، دویمه دوره، شپږمه گڼه، پېښور.
- ۷۲) دافغان ملت گوند ددارالانشاء له قوله (24 August, 1999).
- 73) Mohammad Enam Wak: Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism: op . cit .
- 74) Eden Naby (1986), "The Changing Role of Islam as a Unifying Force in Afghanistan. In A. Banuazizi and M. Weiner (eds): The State, Religion and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, p.131.
- ۷۵) قومي مساوات او ملي يووالي، دافغان ملت جریده، ۴۲-۴۳ گڼه، مارچ ۱۹۹۵.
- 76) See Anwar-ul Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op. cit .
- 77) Oliver Roy, Islam and Resistance in Afghanistan, Combridge University Press, London, 1986, P 114 .
- ۷۸) محمد انعام واک، پښتونولي او اسلام، يوه نه خپره شوې څپرڼه، ۱۹۹۸، پېښور.
- ۷۸*) پورتنی اخیستنځی.
- ۷۹) صباح الدین کشککي، دهه دموکراسي، ۳۳ مخ، د ۱۹۶۴ کال داساسي قانون ۷۸ ماده، ۱۳۶۵ لمريز کال.
- ۸۰) د ۱۹۶۴ کال داساسي قانون ۴۵ ماده، ډاکټر عبدالعلي ارغنداوی،

ژوندی خاطرې، ۴۹۷ مخ، ۱۹۹۷ کال، پېښور.

81) Sayed Feda Yonas (Setar-e-Shujaat): Afghanistan: Jirgas and Loya Jirgas: The Afghan Tradition (977 AD-1992 AD) p.VI,19,1988, Peshawar.

۸۲) پروفیسر عبدالرسول امین، دافغانستان دټولني دزعامت خلا، ۲۵ مخ، دآزاد افغانستان دليکوالو ټولنه، ۱۹۹۵ کال، پېښور.

ډاکټر انور الحق احدي، دافغان ملت جریده، ۷۶-۷۷ گڼه، ۱۹۹۸ کال.

۸۳) صباح الدين کشککي، دهه دموکراسي، ۳۲ مخ.

۸۴) پورتنی اخیستنځی، ۳۲ مخ.

۸۵) رر رر

۸۶) رر رر

۸۷) رر ۳۳ مخ

۸۸) رر ۳۳ مخ

89) Sayed Feda Yonas (Setar-e-Shujaat) Op. cit.

۹۰) پروفیسر ډاکټر انور الحق احدي، افغانان باید هغه څه ونکړي چې

دجرگي دکمزورتیا سبب شي، دافغان ملت جریده، ۷۶-۷۷ پرله پسې گڼه، ۱۹۹۸ کال، ډاکټر میاشت.

۹۱) پورتنی لیکوال، پورتنی جریده، لویه جرگه، سوله اومشروعیت،

لومړی او درېیم مخونه، ۶۸-۶۹ پرله پسې گڼه، ۱۹۹۷ کال.

۹۲) وگورئ ۹۰ اخیستنځی.

۹۳) وگورئ ۹۱ اخیستنځی.

۹۴) وگورئ دافغان ملت جریده، ۷۱-۷۰ پرله پسې گڼه، ۱۹۹۸ کال.

۹۵) پورتنی اخیستنځی.

۹۶) وگورئ ډاکټر انور الحق احدي، له باچانه دخلکو توقعات، دافغان

ملت جریده، ۷۱-۷۰ پرله پسې گڼه، ۱۹۸۸ کال.

۹۷) پورتنی اخیستنځی.

98) AIC, Monthly Bulletin, No. 76, July 1987, pp. 2-8.

99) Oliver Roy, Islam and Resistance in Afghanistan, 1986, pp. 124, 125 . op. cit.

(۱۰۰) وگورئی ۹۶ اخیستنخی .

(۱۰۱) پورتنی اخیستنخی .

102) See Mohammad Enam Wak: Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism, op. cit .

103) Richard S. Newell, The Prospect of State Building in Afghanistan: The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, pp.114-116.

104) Ibid.

105) The Ethnic Composition of Afghanistan, p. 27: A Six year Survey and Research of Wak Foundation for Afghanistan (1991-1996), Peshawar, 1999 .

(۱۰۶) افغان ملت جریده، قومی مساوات اور مساوی والی، ۴۲-۴۳ گنہ،

۱۹۵۵ کال.

(۱۰۷) وگورئی (۱۰۵) اخیستنخی

(۱۰۸) رر ۱۰۶ رر

(۱۰۹) رر ۱۰۶ رر

(۱۱۰) رر ۱۰۶ رر

111) L. Dupree, Afghanistan, 1980 edition, pp. 156-157.

(۱۱۲) صباح الدین کشککی، دهه قانون اساسی، ۳۲-۳۳ مخونه.

113) See Anwar -ul Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

114) Mohammad Enam Wak: Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism, op cit., p.8.

(۱۱۵) میرغلام محمد غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۹۵۷ مخ،

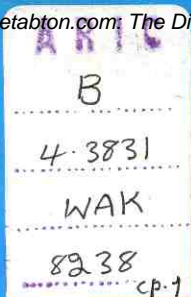
۱۹۶۷، کابل.

(۱۱۶) پورتنی اخیستنخی .

117) See Anwar-ul Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown, op. cit .

118) Ibid.

Eden Naby (1986), "The Changing Role of Islam as a Unifying Force in Afghanistan", In A. Banuazizi and M. Weiner (eds): The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, p. 131.

Wak Foundation for Afghanistan (WFA)
*(Research and Implementing Institute for Afghanistan Rehabilitation,
Development and Drug Control Program)*

AFGHANISTAN CRISES: THE 3rd ALTERNATIVE

Mohammad Enam Wak

1999

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**